

קודרים

מאמרים ועינויים בhalca ומנהג וענין שונים

ג'לון א'

ובזה קניין בא לאanel ופטיא את סמלת דבר. בטללה והונגה לי. פלא. להחיי. בזאנר טבא ותתנו אוניבס צב' צב' צביה. בלב יזאו ורונעה על כל מה. בכית בדונה דתפלה בזאנר פלא לדרא ויקנא. ת' זונדרין בטה תפלה כאלו. מטה אבניל וילען דו זונדרין דא. וידאים פשנות נקל תפלה וטפה זיא זיה פה. הכב' מאונצ'ן בחו בארעא טפא. בפרק ברוינו זעא זבא בעקבי זאנן אשר גבלו זיא זער. חפייא. זמיינד ערפ' קמלייט זטפליעס נ' חהטס כי. גדריא זרבא קנטול אביזן צפ' תפלה. ופשל דיא. רונץ' זאלם במרק' פר ארקב הפלא ערד האדי' רותה. סה סה צו חוך זטפטע זאנען' המונבר חל'�ו מיא. כי במו באין' פלהט' זטפערן בעניב' רהבות איטו זיתר ואפר פה לדע' כה'ה. במנך בנומת התפלה געלזין' פלהט' זטפערן זאנען' אין טפערן קלטט זאנאי. אטלי. אונט' ישאר זאלט זטפ' אטס' חזין' בר' ב' חזק' זטפערן זאנאי. וטב' זטפ' היה מונה ווונת' בבל' זטפערן' זאנען' זטפערן' קה'ט' במאול ערפ' טויא' סטט' ואוטיא. באדר העיד גבר במאז' ווונזונת' זרב' העולד.

תמונה ה'תשע"ה (בשכ"ז לשטרות)

ΚΙΝΔΡΙΣ

מאמרים ועינויים

בהלכה ומנהג ועניןניים שונים

בעריכה
דוד צדוק

מודיעין עילית
תמוז ה'תשע"ה ליצירה - ב'שכ"ו לשטרות

ירצא לאור ע"י

מכון נצח יוסף
למחקר המסורת

ע"ש רבי יוסף בר חיים צאלח ז"ל

פקס: 1538-9286615
דוא"ל: tsad@okmail.co.il

© ה'תשע"ה (2015)
כל הזכויות שמורות לעורך

לקבלת קובץ זה ללא תשלום
יש לפנות לכתובות דוא"ל הנ"ל
(ניתן להעבירו ולהפיצו הלהה ותעב"ט)

על גבי הכריכה:

קטע מתוך הקדרמת מהר"ץ ז"ל לתכלآل עץ חיים. בו מצוין את אשר אין להוסיף או לגרוע
במילוי דה�כות או בנוסח התפילה ממה שפרט לנו הרמב"ם ז"ל, ועיי"ע שם.
(צילום מתוך תכלآل עץ חיים כת"י [המכונה כת"י רצאי], מעובון המנוח הרה"ג יוסף רצאי ז"ל, תנצ"ה.)

תוכן העניינים

עמוד

רשות דעת	ד
הסוד והיסود להצלחת העיון	ו
	~ ~ ~
סימן א דין ברכות השחר כשלא נתחייב בהן	ח
סימן ב אמרית ברכות כשנגע בברשו	לו
סימן ג אמרית קריית שמע [וברכות] כשיידי מטונפות	לה
סימן ד דין המקדים "זוקף כפופים" ל"מתיר אסורים"	מה
	~ ~ ~
השלמת תיבת 'מהרה' שנשמטה בתכלאל "עż חיים"	מו
	~ ~ ~
מבוא קצר	מט
דבר אבנر בר נר השרוני	ג
	~ ~ ~

ראשית דעת

מטרה נשגבה הצבנו לנגד עינינו, לברר וללבן מסורת אבותינו הראשוניים והאחרונים, בהלכה ומנהג וכו', למען העמיד דברים על דיקום ואmittותם, ולא יתעמעמו עם הזמן ויאסף נגהם.

ראשית עיוניינו בזה, בירור שני יסודות החשובים, המהווים ציון דרך ואבן יסוד לכל חקירותינו ועיוניינו במסורת אבותינו, והם: א' מסורת הפסיקה בתימן, למען דעת מסורת אבותינו, לבב נסיג גובל ראשוני, ולבב נוציא עליהם לעז חיללה. ב' שיטת מהרי"ץ ז"ל, אשר כידוע גדול שמו בארץ התימן [כמרן השולחן ערוך, וכרמ"א בעל המפה (כלטונו הר"י ספר ז"ל)], ולאורו יאותו כל בני עלייה.

והנה רצה ה' את מעשינו ויאר לנו, זהה מקרוב יצא לאור על ידינו, קונדריס מסכתא דמהרי"ץ, המברך ומלבן שני יסודות אלו, על פי מקורות איתנים ומהימנים. ותהילה לה' יתברך ויתעללה, נתקבל זה הקונדריס באהבה ובחיבה, ורבים העוסקים בו ומהפכים בתוכנו.

עתה, אחר גלותינו אי זה הדרך ישכן אור, ללקת נתיבות דרך סלולה, החילונו לחקר ולעין אחר שרשיו מנהגי אבותינו ובמסורתם הנאמנה, תוך עיון רב בעניינים, עד כמה שידינו מגעת על אף קוצר השגתינו ובינתו.

בד בבד, גמרנו אומר אי"ה (ובל"ג) לפרש מספר קבצים, בהם נעה מאמריים נבחרים אשר נידונו על ידינו בעיון וזרישה וחקירה, למען ידושו בהם רבים בדיוק חבירים,Concern הכתוב (ירמיה נ, ל"ז) 'חרב אל הבדים ונואלו' (ראה מסכת מכות דף י), ומיניהם ומין תסתיטים שמענתתא, ומכל מלמדינו השכלנו.

אף לא פשחנו בדרכינו תוך כדי עיוניינו, על עוד עניינים שונים וchosובים מנהלת אבותינו הקדמוניים, אשר ראיינו לנכון להעמידם על מתכונותם,Concern נסחאות וגירושאות וכדומה, בין בספרי הלכה ובין בסדרי התפילה וכיוצא בהם.

כמו כן, מצד 'אל תמנע טוב מבعليו', נטלנו על שכמיינו, באיזה מקום, לחקר ולברר על שמות מחבירים או זיהוי חיבוריהם,

להשיב אבידה לבעליה ולהפריד בין הדבקים. אשר פעמים שיש בזה כדי להכריע בהלכה, או להבין אמריו בינה.

זכרה עדתינו הקדושה, אשר כיום זהה היא כפורהת עלתה נצה, הבשילו אשכלהותיה ענבים, ואף אברכים צעירים ובחורי חמד הי"ו, שוקדים ביוםים אלו, בבירור וליבון מסורת אבותינו. אשרינו, מה טוב חלקינו.

לזאת, ראיתי כי נכון להעלות הנה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, מפי דמות אצילת וכבודה בעלת תורה ויראה פקחות ותבונה, מוהר"ר עמרם קורח ז"ל, רבה ומנהיגה של יהדות תימן בדרך האחרון שקדום העלייה הגדולה. מתוך אחד ממכתביו, אשר נשלח מתימן ארץ (אל הגרי צוביי ז"ל, יום ג' כ"ז שבט ה'תש"ו). ומופיע צילומו בספרו "ויצboro" יוסף בר ח"א עמ' טס"ג), זהה לשונו,

את שלום אחינו בני עדתינו, אני דורש. חפציו הוא שייהיו באהבה ואחוה וידידות גמורה בכל ענייניהם ועסקיהם, הציבור והפרט. זהה נחמת גולי תימן, אם יהיה זה לזה נוחים. **אימוטי**. כשהיו הגדולים בעיני עצם מתקבבים ושותעים דברי מי שהוא קטן בענייניהם, הקלה התימנית תורם משפלותה, חן וכבוד תנחל אצל כל בני אומהה. רק אם תהיה אהבת שלום, ורודפת את השלום. עכ"ל הטהורה.

זאת למודعي, כי המאמרים ההלכתיים המופיעים בקובץ זה, נכתבו על ידי ועל דעתו בלבד. ועל אף השתדלות לעיין ולדקק בכל פרט ופרט ולהעמיק חקר עד כמה שידי מגעת, להעמיד יסודות ההלכה או המנהג על ברורים ולהעלות מהם מסקנת ההלכה, עם כל זאת, **לענין מעשה, כל אחד ישאל לרבו**.

ומן קדם שוכן מעונה נפיל תחינתינו, שייהיו מעשינו אלה רצויים, ונשיג מטרתינו כיאות וכנכון על צד האמת. שלא י יצא מתחת ידינו שום מכשול ועון, ושלא נכשל ולא נכלם כלל, מעטה ועד עולם. אמן, כן יהיה רצון.

דוד בלמו"א מארי שלמה צדוק

מכון נצח יוסף

הסוד והיסודות להצלחת העיון

מובא בגמרא עירובין (עירובין דף יג:) כך, אמר רבי אבא אמר שמואל, שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, היללו אומרים הלכה כמותנו והיללו אומרים הלכה כמותתנו. יצאא בת קול ואמרה, אלו ואלו דברי אלהים חיים הנה, והלכה כבית הלל. וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו, ושוניין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד, אלא שמקדיםין דברי בית שמאי לדבריהן.

לכוארה הדבר תמהה. וכי מאחר ששנו דבריהן עם דברי בית שמאי או שהקדימו דברי בית שמאי לדבריהן, קבעו הלכה כמותם? והלא פסיקת הלכה לכוארה אינה תלולה במידות האדם, אלא בעיננו העמוק ובסבירתו הישירה, וכמו שאכן מצינו במקרים רבים שפסקו הלכה אף כאחרים.

הרי לא יעלה על הדעת, אשר מעתה כל אחד החפץ שתיקבע הלכה כמותו, יקדים דברי חבירו לדברי עצמו, ובזה כבר נהיה מוכרכחים להסכים לדעתו ולפסוק כמותו. ובאמת, זה אכן מסתבר כלל. אלא מוכרכה לומר, שאין מאמר זה מובן כפיישותו, אלא יסוד עמוק בדרכי הלימוד חבוי בתוכו.

אדם באשר הוא אדם, קרוץ מחומר בגוף מוטבע מהתאותות שונות, מעצם טבעו זה, עלול הוא לטעות בסברותיו ובדרך לימודו. שכן מלחמת קנאתו או רדיפת כבודו וכיוצא באלו, עלולה עיניו להטעות או ליבו להטוטו, אל אחד הדריכים בו ישיג מילוי תאוותו.

לדוגמה, שני בני המתווכחים זה עם זה על איזה עניין שהוא, דרך כלל, לא יגיעו לידי הסכמה בהודאת האחד לדברי חבירו. אלא כל אחד יתבצר סביב עמדתו, ויתסתדר בכל כוחו להוכחה צדקתו דרכו ואמתות סברתו.

אף כאשר יוכח האחד שהצדק עם חבירו, לא יודה על טעותו, אדרבא, יוסיף לחזק את שיטתו אף בדברים דחוקים ורחוקים. כל

זאת, למען לא תתגלה טעותו לעין כל, כי שמא יתעורר מעמדו מלחמת קר או יפסד כבודו בעיני זולתו. זה על דרך הכלל.

בית הלל, לא נהגו כן. אלא בכלל פעם אשר נחקרה דעתם עם זולתם, היו מקדים לבודוק ולעיין בדברי זולתם ומשתדלים לאמתם שמא הצדק עמם, שכן אדם נגוע אצל עצמו אף לא אצל זולתו. ורק לאחר מכן, בדקו ועיננו בדברי עצמם.

רק אז, כאשר נתאמת להם דעתם וסבירותם הם יותר מדעת זולתם, החזיקו מיד בדעותם וחלקו על חבריהם. אמנם, אם בכלל זאת נוכחו לדעת שכן הצדק עם חבריהם, חזרו והודיעו לדבריהם.

שיטת עיון זו, מעמידה את האדם המיעין, כביכול חזק לגופו שלו, כשופט חיצוני הדן שני בני בני אדם מבלי כל נגיעה לאחד מן הצדדים. ובאופן זה, כמעט מן הנמנע שיבוא אדם זה לכלל טעויות, שכן דרך שפיטתו זו על קו היושר והצדק.

אולם, אין כל אדם מגיע למידת שפיטה זו, שכן נטיית מידותיו אצל עצמו מונעים זאת ממנה. מלבד אותם בעלי הענוה הנוחין והעלובין, שכן רק הם המוכנים ליריד לדעת חבריהם ובמידת הצורך גם לוותר על כבודם, מבלי להתבצר סביב עמדתם.

זו הייתה מידתם הידועה של בית הלל, ולפיכך ורק משום קר, זכו הם שתיקבע ההלכה כמותם. וזהו פשוט ומדרשו של מאמר זה, המלמדינו מוסר ומורה לנו דרך בעיון, למען נגיע אל האמת הצורפה בכל נתיבות עיונינו ולימודינו.

ויהי רצון מלפני שוכן ערבות, יזכור ויתהר לנו הלבבות, אף ידריכנו למצוא יושר נתיבות, עד אשר יגיעו מעשינו למעשי אבות. אז כל דברינו נכוחים יהיו למבין, וישראלים לモצאי דעת. אכ"ר.

סימן א

דין ברכות השחר כשלא נתחייב בהן

הר"ד אבודרham. אף גירסת התכאליל הישנים כו, וכדלקמן).

מלשון הגמרא (שם) מוכחה, שברכות אלו, אומרים כל אחת בשעתה בסדר שהוא קם ממיטתו, ולא לאחר מכן כולין יחד על הסדר. וממה שאומרים מכון כולין יחד על הסדר. פעלותיו, עוד מוכחה מכאן, שאין לברך שום ברכה אלא אם כן נתחייב בה.

כתב בעל הלכות גדולות (halchot berachot פ"ט) בזה"ל, כד מתעורר, אומר א-להי נשמה וכו'. הנכנס לבית הכסא, אומר התכבדו מכובדים וכו'. וכן נפיק ומשי ידיה, מברך ברוך אתה ה' וכו' על נטילת ידים. ומברך ברוך אשר יצר וכו'. כד שמע קול טרגולא, אומר ברוך אשר נתן לשכו' בינה. כד פתח עיניה, אומר ברוך פוקח עורדים וכו'. עכ"ל. לשם העלה כל שאר הברכות, כל אחת בשעתה [שים גוט ברכת "מביאה שלדים" וברכת "סומך נופלים"], במקום ברכת "

"מתיר אסורים"].

מדברי בה"ג אל, אשר העלה כלשון התלמוד הנ"ל, ולא העיר בזה מאומה, מוכחה שכן היא דעתו, שיש לברך כל ברכה וברכה בשעתה ורק אם

איתא בגמרא ברכות (דף ס:) בזה"ל, כי מיתער, אומר א-להי נשמה שנחתתBei טהורה וכו'. כי שמע קול טרגולא, לימה ברוך אשר נתן לשכו' בינה וכו'. כי (פתח) [מנח ידיה על] עיניה, לימה ברוך פוקח עורדים. כי תריין ויתיב, לימה ברוך מתיר אסורים. כי לביש, לימה ברוך מלבייש ערומים. כי זקייף, לימה ברוך זוקף כפופים. כי נחית לארעא, לימה ברוך רוקע הארץ על המים. כי מסגי, לימה ברוך המכין מצעדן גבר. כי סיים מסאניה, לימה ברוך שעשה לי כל צרכי. כי אסר המניינה, לימה ברוך אוור ישראל בגבורה. כי פריס סודרא על רישיה, לימה ברוך עוטר ישראל בתפארה. כי מעטף בציצית, לימה וכו'. כי מנה תפילין אדרעה, לימה וכו'. כי משי ידיה, לימה ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים. כי משי אפייה, לימה ברוך המעביר חבל ישינה וכו'. ע"כ [ואמנם, גירסת הש"ס לפנינו (בברכת "פוקח עורדים") כי פתח עיניה]. ואולם גירסת הר"ף (שם דף מד:) 'בי מנה ידיה על עיניה אמר ברוך פוקח עורדים'. וכן היא גירסת הרמב"ם (הלכות תפילה פ"ז הד'). וכן גרש הרא"ש שם בברכות (פ"ט סימן כ"ג). וכ"ג

לשני חלקים, או שהן קשורות בגוף האדם או שהן נוגעות בחושיו. והקשריות בגוף האדם, גם כן מתחולקות לשלהי חלקים, מאכלים ומשקים ופעולות. עכ"ל. ושם בסמוך (עמור פ"ח) כתוב עוד בזה"ל, והסוג השלישי הוא הפעולות, וכלל מיניהם יש ברכה. וכו'. ובכל בוקר, כשיפשוף ידיו יברך מתיר אסורים, וכשפיכח עיניו פוקח עורים, וכשיקום זוקף כפופים, וכשיתלבש מלביש ערומים וכו'. ורוב חבירינו אומרים אותן ביחד בכל בוקר, אחרי צאתם מבית הכסא, ואין מחלוקת אותן. עכ"ל. ובסמוך שם (עמור צ"ג) כתוב עוד ווז"ל, והשומע קול התרגגול בבוקר, אומר בא"ה שניתן לשוכי ביתה, כי שכוי שם לשוני מובנים. עכ"ל.

אמנם סידר רס"ג את הברכות בשונה, קצת מילשון התלמיד, שבתלמוד סידרו את ברכת "א-להי נשמה" מיד בקומו בבוקר, והוא סידר תחתיה את ברכת "המעביר شيئا". כמו כן שינוי הסדר בקצת ברכות. אך מכל מקום, אף הוא סביר לאליה שיש לברך כל ברכה בשעתה. אלא שהעיר שם, שרוב חבריו מן הגאנונים בזמנו היו נוהגים לומר ברכות אלו יחד על הסדר אחר צאתם מבית הכסא, ולא כל ברכה בשעתה. ומה שלא כלל עצמו עליהם מוכחה שלא היה נהוג כמוותם. ואכן, מינה שכabbת שם בסמוך לברך "הנתן לשוכי

נתחיב בה. ומה שסדר שם ברכות נט"י אחר יציאה מבית הכסא קודם לשאר ברכות, לאו למיירה שצורך ליטול מים בקומו. שהרי קודם לזה כתוב 'כד מתעורר אומר א-להי נשמה' וכו', נמצא שמה נפשך מברך הוא ברכה קודם לטילה. מה גם, שכabbת שם בלשון 'הנכנס לבית הכסא וכו' וכד נפיק ומשי ידיה מברך וכו', דמשמע אם נכנס, ולא שצורך הוא ליכנס לבית הכסא או ליטול ידיו תיקפה בקומו משנתו. וכן מוכחה עוד מילשונו בסמוך לאחר מכן שכabbת 'כד פתח עיניה אומר ברוך פוקח עורים כד תיב אומר' וכו', דמשמע שעדיין הוא על מיטתו ולא Km ממנה, וכבר מברך תיקפה לכל דבר ודובר, עוד מבלי שנintel ידיו תחלה [אמנם הר"ח פלאגי ב"לב חיים" (ח"א סיון ס"ד) כתוב בדעת בה"ג הנ"ל בהיפך ממה שכabbנו, אלא שנDAC בזה לגבי ברכות "א-להי נשמה", ועיי"ש מה שתירץ על כך. אך לפי מה שכabbנו, ATI שפיר, ואין כל צורך להדחק בזה. ואף הר"ח הנ"ל, אילו היה רואה בסידור רס"ג שגム זו דעתו, ודאי היה מודה לזה].

במו כן, רביינו סעדיה גאון בסידורו ("מקיצי נרדמים" תשכ"ג, עמוד פ"ב) כתוב לבאר עניין הרכות לסוגיהן זהה לשונו, ונאמר כי הרכות מתחולקות ראשונה לשני חלקים, על מקרים שיש בהם מצוה ועל מקרים שאין בהם מצוה. ואלה שאין בהם מצוה, מתחולקיםשוב

רב נטראני ב"ר הילאי ריש מתייבטה דמתא מחסיא לבני קהל אליסאנה על ידי מוד יוסף מאור עיניגנו, לברך כל אחת ואחת בשעתה כמו שמספרש בפרק הרואה (ברכות שם), אי אפשר, מפני טינופת ידיים העשויות המשמש פניו ידיו ורגליו כהוגן, לקיים מה שנאמר הכוון לקראת אלהיך ישראל, וכל ייחיד וייחיד חייב בהם. עכ"ל שם. ואנنم, כתוב רבינו סעדיה גאון בסידורו (שם), שכך הוא מנהג רוב חבוריו בזמננו, כב"ל.

כמו כן ראייתי לתלמידי רבינו יונה על הריא"פ שם דף מד.: דברו ראשון) שכתבו על כך בזה"ל, ור"ם (הרמב"ם) ז"ל כתב שմברך אותם על מטהו, על הסדר שהם כתובים בתלמוד. זהה תימה הוא, שמאחר שאין ידיו נקיות, היאך אפשר לומר שיברך אותם. ומה שסדרו אותם בתלמוד כך, מפני שהם היו קדושים, ומתווך כך היו נזהרים ורוחצים ידיםיהם ועומדים בעניין שהיו יכולין לומר הברכות בנקיות. אבל אלו שאין אלו יכולין ליזהר ולשבת בנקיות כל כך, איןנו נכון לאמרם אלא עד לאחר נתילה. עכ"ל. וכן כתוב הרשב"א בתשובה (שם סיימן קג"ג), שם ישן על מטהו ערום, ידיים עסקניות ופסולות להזכרת השם, עד שינקה אותם בכל מידי דמגקי [יווהי לכארה שיטת תלמידי רבינו יונה, כב"ל.

"בינה" כמשמעותו קול התرنגול, מוכחה לדעתו שיש לברך ברכה זו בשעתה, ורק אם נתחייב בה [זהיינו דוקא כששמע קול התرنגול]. וכן הסתום, סמרק דעתו [נגד דעת רוב חבוריו] על סתימות לשון התלמוד, ועל גאננים שקדמו לו, וכגון בעל הלכות גדולות אשר הוא מן הגאננים הקדמוניים. וראה עוד בזה להלן.

וכן סידר הריא"פ (שם דף מד.) כסדר הברכות המובא בגמרה (שם) [מלבד ברכת התפילין שאינה מופיעה שם]. ומدلלא העיר בזה מאומה, מוכחה דהכי סבירא ליה, דיש לברך כל ברכה בשעתה, ורק אם נתחייב בה.

אף הרמב"ם בהלכותיו (תפילה פ"ז ה"ג וה"ד), העלה כסדר התלמוד הנ"ל, לומר כל ברכה בשעתה, ולא לאמרם לאחר מכן כולם יחד על הסדר.

נמצא לפי זה, שלדעת בעל הלכות גדולות ורבינו סעדיה גאון והרייא"פ והרמב"ם, יש לברך כל ברכה וברכה בשעה הרואה לה, ואין לברך ברכה שלא נתחייב בה.

~~~

והנה דעת רב נטראני גאון, שאין לברך ברכות אלו כל ברכה בשעתה, בלי רחיצת ידיים. זהה הלשון המובא בסידור רב עמרם גאון (בתחילת סידורו), וסדר אלו מאות ברכות, כך השיב

הם בעל הלוות גדולות [יש המיחסים ספר זה לרבי שמעון מקיר"א ויש המיחסים אותו לרב יהודה גאון, וממ"ג שניהם בני אותו זמן בקירוב] וסיומו, ורב נטרונאי גאון [אשר חי בתקופה קרובה זה להו, אלא שבעל הלוות גדולות קדם מעט בזמן לרבי נטרונאי] וסיומו. שלדעת בעל הלוות גדולות, יכול אדם לברך כל ברכה וברכה מברכות השחר בשעתה אף קודם שנintel ידיו. אך רב נטרונאי גאון חולק עלייו, וסבירא ליה דאין לברך שום ברכה קודם קודם שיטול ידיו.

ואמנם, רבים מן הגאנונים המאוחרים נתנו אחר דעת ר' נטרונאי גאון, ובראשם רב עמרם גאון. אך עדין נותרו כמה גאנונים אשר עוד היו מחזיקים כדעת בעל הלוות גדולות, ובראשם רב סעדיה גאון.

אולם לא נחלקו גאנונים אלו, אלא רק בענין אם ראוי לברך ברכות השחר קודם שיטול ידו בשחרית, ומשום טינופת הידיים. אך לענין אמרת כל הברכות הללו אף אם לא נתחייב בהן, לא מצאנו להם שוחלקו בזה, ואדרבה, נראה שדעת כולם מסכימה שלא לברך אלא ברכות שתוחייב בהן. וכదוכחה מלשונם ומלשון רב סעדיה גאון, כմבוואר לעיל. וכן יבואר עוד בזה לקמן.

וכידוע, אף הרשב"א נמנה בין תלמידי רבינו יונה]. וכן כתבו עוד ראשונים. אמן כבר תמה על כך המעדני יום טוב (על הרא"ש, שם אות ו), עי"ש בדבריו.

מדברי הגאנונים הנ"ל ותלמידי רבינו יונה [והרשב"א] מוכחת, דבאמת היה מן ראוי לברך כל ברכה וברכה בשעתה, כלשון התלמוד. אלא דמשום טינופת הידייםadam עשו למשמש בברשו בעת השינה, צריך הוא לרחוץ ידיו קודם ואחר כך לברך כל הברכות.

עוד מוכחת מדבריהם, דMBERCAN כל יחיד וייחיד לברכו בביתו מיד לאחר שintel ידיו, לא שמברכן כולם יחד בבית הכנסת. וכן מוכחה גם מלשונו של רס"ג הנ"ל, שהעיר על מנהג רוב חביריו לברכן לאחר צאתם מבית הכנסת.

ולפי זה, מה שכTAB הראב"ה (ברכות סימן קמ"ז) בשם רבינו חננאל בזה"ל, והשתא דלא אמרינחו רבנן סדר, אותו רבנן בתראי ותקנו מהה ברכות ותקנו למימרינחו על הסדר. עכ"ל. אף לדבריו, הא דתקנו למימרינחו על הסדר, היינו לאחר שintel ידו והוא עדין בביתו, לא כשהוא בבית הכנסת.

~~~

יוצא לפיה זה, שינוי מחולוקת ישנה בין הגאנונים הקדמוניים, הלא

אינו מברך מלביש ערוםם, וכן כל שאר הברכות. וכן ביאר רבינו משה. עכ"ל.

גם מדברי כל הגאננים הנ"ל, נראה שאין לו לברך ברכות שלא נתחייב בהן. שהרי כל מה שהחמירו לאמרם אחר נטילת ידים, הוא משומש אין ידיו נקיות. משמע מזה אדם היו ידיו נקיות, היה לו לברךן כל אחת בשעתה שנתחייב בה.

ראיה לכך, גם מה שכותב שם רס"ג, דהשמע קול התרנגול בבוקר מברך הנוטן לשכוי בינה, משמע Dokא אם שמע קול התרנגול. ואף לא העיר שם שישה סוברים לברך ברכה זו אף אם לא שמע קול התרנגול בבוקר.

ובמו כן, מצינו להשלבי הלקט (תפלת סימן ד') שכותב בזה"ל, מצאי תשובות הגאננים ז"ל, שרבע עמרם גאון וצ"ל הסיר "מגביה שלדים". וכו'. וכן מצאי תשובות שהסיר רב עמרם גאון וצ"ל "עוטה ישראל בתפאה", לפי שאין עטיפת סודר נהוגת במקומינו. וגם רב נטרנא גאון וצ"ל לא כתוב "עוטה ישראל בתפאה". עכ"ל. והעלחו בבית יוסף (או"ח סימן מ"ז).

הנה מדבריו מוכת, דאף הגאננים הנ"ל סבירא فهو דעת ברכה שלא נתחייב בה, אין לברכה כלל. ולפיכך, השימוש ברכת "עוטה ישראל

והנה כתוב הרמב"ם שם (ה"ט) בזה"ל, נהגו העם ברוב עירינו לברך ברכות אלו כולן זו אחר זו בבית הכנסת בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו בהן, וטעות היא ואין ראוי לעשות כן. ולא יברך אדם ברכה, אלא אם כן נתחייב בה. עכ"ל.

נראה, שטענת הרמב"ם על המנהג, אינה מצד מה שהיה מברכין ברכות אלו כולן יחד בבית הכנסת שלא כסדר קימתם גרידא, אלא בעיקר על כך שהיו מברכין את כל הרכות אף אותן שלא נתחייבו בהן, כמוות כן מלשונו.

ובאמת, מילשון התלמוד (שם) מוכת שאין מברכין אלא אותן שנתחייב בהן, בסמוך לכל פעולה ופעולה מהן. וכן מוכת מסתימת לשון בעל הלוות גדורות ורס"ג והרי"ה, כמבואר לעיל.

בן כתוב גם הריא"ז בפסקיו (ברכות פ"ט בזה"ל, כשהקיז משנתו אומר א-להי נשמה שנפחת בי טהורה, אתה יצרצה וכו'. ונহגו לומר כל אילו הרכות ביחיד, לאחר שרוחץ ידיו ופנוי. וכל ברכה שלא נתחייב בה אינו מברך אותה, כגון ביום הכיפורים ובתשעה באב שאין בהם רחיצה אינו מברך על נטילת ידים ולא המעביר חבלי שינה מעיני, וכן אם לא נכנס לבית הכנסת אינו מברך אשר יצר, וכן אם לנ' בכוסתו כשניעור

להבחן. והוא הדין אפילו לא שמע. דין ברכה זו, אלא להבחנה על הנאת האורה שתרגול מבחן והוא נהנה מן האור. עכ"ל.

ובמזה כן כתוב הראה"ש (שם פ"ט סימן כ"ג) זו"ל, ומיהו אם לא שמע קול התרנגול, יכול לברך ברכה זו, שאינה אלא הוודהה למקום שנתן לנו בינה והבנה, וברא לנו כל צרכינו. דאף אם ישן אדם בבית אפל, יבחן ביום יומו על ידי קול התרנגול. עכ"ל.

מדבריהם מוכח לכואורה, שלא דברו אלא בברכת "הנותן לשכוי" בלבד, לדעתם אף אם לא שמע קול התרנגול, יכול לברכה, וכן הטעם הנאמר לעיל.

אך לעניין שאר ברכות, כתבו שם התוספות (ד"ה כי פריט) בזה"ל, כי פרים סודרא על רישיה, והוא הדין לכל כובע ולכל כסוי, ודוקא כשנהנה. אבל אם אינו נהנה, כגון שהוא שוכב על מיטה, לא יברך לא זו ולא מלבייש ערומים ולא ברכות כיוצא בהן, כיוון שלא נהנה. כదמשמע בפרק זהן, כיון שלא נהנה. גבי מי שלא ראה מאורות מימייו, דכיון שלמא בעי שיהנה מן האורה. עכ"ל.

ואף על פי שהרא"ש (שם) צידד בתחלות דבריו כדעת התוספות הנ"ל, מ"מ מצינו לו שם שיטים וכותב

בתפארה", לפי שאין עטיפת סודר נהגת במקום [אף שבמקומות אחרים נהגים כן], ומשום שאין לברך ברכה שלא נתחייב בה.

נמצא לפי זה, שהמנdeg אשר נהנו כבר ברוב המקומות בזמןו של הרמב"ם לברך כל הברכות בבית הכנסת, באמת לא נתיחס על פי הגאנונים הנ"ל, ואמנם אף לא נוכר כן בספריהם, שכן לא החמיר אלא שיסדרם בביתו מיד לאחר שנTEL ידיו או אחר שיצא מבית הכסא עוד קודם שילך לבית הכנסת [וכדמותו כן גם מלשון רס"ג הנ"ל, שכותב על רוב חביריו שנางו לברכן אחר צאתם מבית הכסא]. אלא כפי הנראה, פשוט כן אצל המונע העם, ואולי על פי מקצת רבנים שם [או לפחות על סמך שתיקתם].

אף לפי זה מובן, מדובר לא הזכיר זאת הרמב"ם אשר מנהג זה הוא מהנהגת הגאנונים וקבלתם, לפי שבאמת לא הם אלו שהנהיינו זאת, אלא הוא מנהג ההמוני וככ"ל [וכן מוכח גם בדברי הרמב"ן והר"ן, דלקמן בסמו]. וראה עוד מה שכתבנו בזה בשם המאירי].

~ ~ ~

אמנם, גבי ברכת "הנותן לשכוי", כתבו התוספות (ברכות דף ס' ד"ה כי שמי) בזה הלשון, כי שמע קול תרגול לא אומר ברוך שניתן לשכוי בינה

הנה מדבריו אלה, מוכח לכואורה לדעתו יש לברך ברכת "עשה לי כל צרכי" אף אם לא הנהנה, ככלומר אף אם לא לבש מנעליו. ואם כן, הרי זה סותר לדבריו לעיל, לדעתו כל דבר שהוא להנאה אין מברך אלא אם כן עשה את אותו הדבר.

אך עינתי בעיתור (עתרת הדבות, הלכות יום הכיפורים), ובאמת כל הנכתב שם בראש עד הסוף, מועתק הוא מלשון העיתור. אם כן, אין אלו דבריו של הרاء"ש עצמו. ומוכחה לומר, ואמנם כן מסתבר, שלא העלה לדעת העיתור אלא להוכיח מדבריו לעניין נטילת ידים וברכתה דיש ליטול ולברך גם ביום הכהנים, דבאה מيري התם. ואמנם הוכיח להעתיק כל לשונו עד הסוף, לפי שמדובר שם על נטילת ידיים ועל ברכת הרاء"ש לי כל צרכי" בחדא מחתה, אך איןנו סובר כמותו לעניין שאר ברכות. ודוקן. שם לא נאמר כן, הרי לנו סתייה בדברי הרاء"ש מגמרא יומא לברכות.

~~~

אולם ראיתי להטור שכותב (שם סימן מ"ז) בזה"ל, ואחר שהנינה תפילין, יסדר הברכות שתיקנו על סדר העולם והנagation. ואע"ג דמלישנא דגמרא משמע שציריך לומר כל אחת ואחת בשעתה, דהיינו גרסינו בברכות פרק הרואה (שם) כי מיתער משנתיה

בזה"ל, אבל ברכה של הודהה ושבה כגן אל, יכול לברך אחר כן. מיהו מלשון שסדרם הגمرا, משמע שיכول לברך כל אלו הברכות קודם נטילת ידים, וזהו סעד לדבריו שלא תקנו נטילת ידים אלא לкриת שמע ולתפלה. עכ"ל. ומדובר אל, לכואורה ממשמע, שודיעו נוטה לביבין כל אחת בשעתן בעת חיון כמוחח מלשון התלמוד, ומהזה הוציא סעד לדבריו שלא תיקנו נטילת ידים [שחרית] אלא רק "ש" ותפלה בלבד. ואכן, כתוב האgor (הלכות תפלה סימן ג') שהרא"ש פסק כן בסוף דבריו, עיי"ש. וכ"כ הדר"י אבוחב (או"ח סימן מ"ז) לדעת הרاء"ש.

אמנם ראיתי להרא"ש ביוםא (פ"ח סימן ג') שכותב וז"ל, והא דקאמר הכא משום שביתה, לאו בשחרית קאמר, אלא כל היום אחר שנטל שחירת וכור. וכן כתוב בעל העיתור, שחירת יטול ידיו כדרכו ואין חושש ומברך על נטילת ידיים ואין חושש. על פניו, אסור. ואיכא מאן דאמר דאין מברך על נטילה ביום הכהנים ותשעה באב ואינו מברך שעשה לי כל צרכי מפני שאסור בנעלית ההסנדל, ומסתברא כיון דבריו וברשותו הן לעולם כגן מפני סכנת עירוב, מותר לברך סדר כל השנה כולה. ולאו דוקא כי סיים מסאני, כי היכי דכי לא שמע קול תרגנגולא מביך, שבידו הוא. עכ"ל.

בברכת "הנתן לשכוי בינה", הנה מדברי התוספות והרא"ש (שם) שנותנו טעם לשאר ברכות [כגון "מלביש ערומים"] וכיוצא בהן שאין לברכן אלא אם כן נהנה, מוכח לכאורה שלא דיברו אלא בברכות אשר הוא נהנה מהן בעצמו, מה שאין כן בברכות שהן על סדר העולם והנagationו. וכן נראה מדברי הבית יוסף (שם) בバイור דברי הטור הנ"ל.

אללא שלפי זה יש לעיין גבי ברכת התוספות והרא"ש הבינו שברכה זו על סדר העולם והנagationו, או שמא לדעתם אף היא מן הברכות שאדם נהנה מהן בכל יום הוא עצמו.

ואמנם ראיתי בתוספות הרא"ש (ברכות דף מו: ד"ה ויש מהן) שכטב וז"ל, ותימה, א-להי נשמה, אמאי אינה פותחת בברוך, הא אינה סמוכה לברכה אחרת, דאמרינן לקמן בפרק הרואה (דף ס): כי מיתער משנתיה אומר א-להי נשמה. ויש לוומר, דaina תפלה, אלא נשמה. ומן הדין לא היה לה אפילו לחותום בברוך, אלא משום שיש בה אריכות דברים חתמיין בה בברוך, לשבח ולהודות לשם על החסד שעושה עמנו בכל יום מעין תחיית המתים, כדאמרינן (ברכות דף נו:) שינה אחד מששים בmittah. עכ"ל.

לימה א-להי נשמה וכו'. ולפי סדר הגمرا, היה ראוי לברך על כל אחת ואחת בשעתה. ולפי שאין הידים נקיות, תיקנו לסדרן בבית הכנסת. וגם מפני שרבים עמי הארץ שאינם יודעים אותן, תיקנו שישדרום בבית הכנסת ויענו אמן אחריהם ויצאו ידי חובתן. וכו'. ועל כן תיקנו חכמים ז"ל אלו הברכות סדר העולם והנagationו, להשלים מאה ברכות בכל יום וכו'. וכל הברכות שהן על סדרן העולם והנagationו, כגון א-להי נשמה והנתן לשכוי ורוקע הארץ על המים והמכין מצידי גבר, אין לחסר מהם אפילו לא שמע קול תרגגול או לא הלך על הארץ. אבל אותן שם על הנאותיו, לא יברך אם לא נהנה, כגון שושכב על מיטתו ואני לא לובש ולא אווז ולא עוטף, אין לו לברך. עכ"ל.

מדברין מוכח, שיש לחלק בין ברכות שננה מהן הוו עצמוני, שאוთן אין לו לברכן אלא אם כן נהנה מהן, כגון "מלביש ערומים" וכיוצא בו. לבין ברכות שהן על סדר העולם והנagationו, כגון "א-להי נשמה" ו"הנתן לשכוי בינה" וכיוצא בהן, שחיב לברכן אף אם לא נתחייב בהן, וכגון שלא שמע קול התרגגול.

מסתבר, שיסוד חילוקו זה, מבוסס על דברי התוספות ואביו הרא"ש כנ"ל [שכן מן הסתם לא יחולק על אביו]. ואף שלא דיברו שם אלא

בלילה, שאו חורה אליו נשמו, ועל כן מודה ומשבח לה.

אם כן לפי זה, עתה מצינו בין לבעלי התוספות ובין להרא"ש, שאין לבון ברכת "א-לחי נשמה" בשחור, אלא אם כן ישן, שאו נתחיב בה. דלא כתכתב הטור. ולפי זה, יש לעיין לדעתם אף לגבי שאר ברכות [מלבד ברכת "הנותן לשוכי בינה"] אשר גילו בה את דעתם כנ"ל], אולי לפירושם בברכות אלו, הרי הן מן הדברים שאדם נהנה מהן בכל יום בעצמו [ביברcta "מלביש ערומים" וכיוצא בה], ואם כן אינו יכול לברך אלא אם כן נתחיב בהן. וצ"ע.

~ ~ ~

אולם ראייתי להרמ"ן בפסחים (דף ז) לגבי דין עובר לעשייתן, שכתב בזה"ל, ועוד נראה לי, שסדר ברכות הללו של שחירת, ברכות שבת הן על נהג העולם. ואפילו לא שמע שכיו, מברך עליו, וכן בכולן. וכן נהגו, ומהנה ישראלי תורה היא. עכ"ל.

נמצא לדבריו, דכל ברכות השחר יכול לברכן אף אם לא נתחיב בהן. וכפי המנהג אשר נהגו או בזמננו [וכבר הזכיר הרמ"ם (שם) מנהג זה], ובכך רצה הרמ"ן ליתן טעם למנהג בזמננו.

הנה מדבריו לכאורה ממשמע, אכן מביך ברכת "א-לחי נשמה" אלא דווקא כשישן בלילה, שהרי ברכה זו היא הודאה עבור עצמו על החסד שעשה עמו ה' מעין תחיית המתים. ואם כן, אין זה עולה בקנה אחד עם דברי הטור (שם) שכתב ברכיה זו על סדר העולם והנהגתו, שהרי אף הוא עצמו נהנה מכך בכל יום ויום חדש.

ובאמת, גם בלשון הטור (שם) צ"ע, דהיה לו לכתוב אין לחסר מהם אפילו לא ישן אפילו לא שמע קול תרגול' וכו'. שהרי 'אפילו לא ישן' הולך על ברכת "א-לחי נשמה" שהזוכר מוקדם, שכן לדבריו מברך אותה אף אם לא נתחיב בה, וכגון שלא ישן בלילה.

עוד ראייתי להר"ד אבודרham (סדר ברכות השחר) שכתב על עניין ברכת "א-לחי נשמה" בשם רבינו تم בזה"ל, והנכון כמו שפירש רבינו tam, שאינה פותחת בברוך, מפני שהוא ברכת הודאה, שמודה לשם שהחומר לו נשמו להתנווע בה וליקום בבוקר לעשות צרכי. עכ"ל.

הרי לדעת רבינו tam מבורי התוספות, מוכח דברכה זו מברך על הנאת עצמו, על שהחומר לו ה' את נשמו בבוקר זה, להתנווע בה ולעשות כל צרכי. אם כן, לדבריו נראה פשוט שאין לברך ברכה זו, אלא אם כן ישן

שודעתו גוטה כדעת הרמב"ם, על כל פנים לעניין שאין לברכן כשלא נתחייב בהן.

ובודאי ראו הרמב"ן והר"ן את סידורו של רב עמרם גאון, שכן מצאנו להם בחידושיםם אשר העלו ממנה בכמה מקומות, ובזמןם היה סידור זה נפוץ מאד, וכלשונו הרשב"א (שבת דף ה' ד"ה חיליקת הנר) יוכן כתוב רב עמרם ז"ל בסידורו הידוע [וזאך הראב"ד והתוספות ורבינו יונה והרא"ש והמאירי ועוד ראשונים רבים, מזכירים את סידורו של רב עמרם בחיבוריהם]. ואף תשובות רבות של הגאנונים, נזכרים בדבריהם.

אשר על כן, אם אכן הייתה דעת הגאנונים שאפשר לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן, היו כותבים זאת בפירוש, ולא צריכים היו להדחק ולישב המנהג בטיעמים אחרים.

גם התוספות והרא"ש ועוד ראשונים, אם הייתה ברורה להם דעת הגאנונים כן, היו מעלים זאת בחיבוריהם. שכן לדעתם, דבריהם דברי קבלה. ופשט.

אף מכאן יש ראייה, שלא דיברו בעניין דחייב אמרית הרכות בשחר לאחר שנטל ידיו [והוא עדין בביתו], אך לא בעניין אמריתן אף כשלא נתחייב

והנה, לא אמר זאת בשם הגאנונים או בשם פוסקים שקדמו לו, אלא חידש כן מסברת עצמו, שכן כתב בלשון 'יראה לי'. ויתכן אמנם, שהוא הראשון אשר כתב כן לגבי כל ברכות השחר, דעתו מנהג העולם הן מותוקנות.

גם מילשון הר"ן בפסחים (בחידושים שם דף ז), שכתב זו"ל, והוא כלל אדרשויאל ליתאה אלא בברכת המצוות, אבל בברכת השבח וכו'. ולפיכך נהגו לסדר סדר ברכות של שחר בבית הכנסת וכו'. אלא שיש לומר, שסדר ברכות שמברכין בשחרית בבית הכנסת, ברכת השבח הן, על מנהגו של עולם. ואפילו לא שמע, מביך עליו. וכן בכללן. וכן נהגו, ומנהגן של ישראל תורה היא. וכן כתב הרמב"ן ז"ל בליקוטיו. אבל הר"מ במז"ל כתב בפ"ה מהלכות תפילה, שבכל ברכה מהן שלא נתחייב בה, איןנו מביך אותה, וזה שנהגו העם לברך ברכות אלו قولן בז' אחר זו בבית הכנסת בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו בהן טעות הוא בידם. עכ"ל. וכן הוא בר"ן על הריב"ף שם דף ד. עי"ש.

ਮוכחה מילשונו להדייא שהעתיק כן מילשון הרמב"ן ואין זה תירוצו שלו, וכפוי שכן סיים וכותב שכן כתב הרמב"ן בליקוטיו [דהיינו חידושים שם]. אלא שמלשונו אחר כן שכתב 'אבל הרמב"ם ז"ל כתוב', נראה

אמנם ראיתי להר"ד אבודרham (סוד שחרית לחול, ד"ה כתב הרמב"ם), אחר שהעלה לדברי הרשב"א וסבירתו, כתב בזה"ל, והר"ד יהודה בר ברזילי ברצלוני כתב, שלא למימרא שציריך לברך כל شيء כך, אלא בעת שיוזמן לו לברך בלבד. עכ"ל.

מלשון הרד"א נראהձ' לאורה, שלא העתיק דברי הר"י ברצלוני מתוך דברי הרשב"א הג"ל, אלא מתוך ספרו ממש. ומלשון הר"י ברצלוני שהעלה הרד"א, אפשר לדיק שלא נתכוין לומר שיש לו לאדם לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן, אלא נתכוין לומר שאין אדם מחויב לאמרן מיד עם כל פעולה ופעולה שהוא עשו, אלא יכול הוא לברך לאחר מכון قولן ייחד, אחר שנintel ידיו.

ובגירסת הרד"א, כן מצאתי גם בכל בו (סימן קמ"ו) ווז"ל, שאללה. بما שאומרים בפרק הרואה כי מתעורר לימה הכי, שאינו צריך ליטול ידיו, דהא אחר قولן אומר כי משא ידים. ומכל מקום ודאי צריך לנוקות ידים ברחיצת מים או בצורות או בכל דבר המנחה. והר"ד יהודה בר ברזילי כתב, שלא למימרא שציריך לברך כל شيء כך וכן שמצויר פרק הרואה, אלא בעת שיוזמן לו מברכין ייחד. עכ"ל.

אם כן, יתכן שאף לפני הרמב"ן [והר"ג] הייתה גירסה זו בר"י

בהן. אדרבא, מדבריהם מוכח שאין לו לברך כשלא נתחייב בהן, וככ"ל.

~ ~ ~

אולם מצאתי בתשובות הרשב"א (ח"א סימן קנ"ג) אחר שהעלה את סבירתו כנ"ל, הוסיף וכתב בזה"ל, והרב רבי יהודה בר ברזילי ברצלוני ז"ל כתוב, שלא למימרא שציריך לברך כל זמן שעשו כך, אלא בעת שזמן העולם בכר. ואף על פי שלא נהנה בהן עכשו, זולתו נהנו, ולדידיה נמי הגיע זמן חידוש זה. ולעתם הוא אסור לברך, עד שריחץ ידיו, משום שנאמר (עמוס ד/י"ב) הכוון לקראת אלהיך ישראל. עכ"ל הרשב"א שם.

הנה מדברי הר"י ברצלוני מוכחת, שציריך אדם לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן באותה עת. מכיוון שזולתו נהנו, ולדידיה נמי הגיע חידוש זה.

לפי זה יש לעיין. מודיע כתב הרמב"ן כן מודיעו, והרי כבר קדם לו בזה הר"י ברצלוני כנ"ל. ואף על הר"ג יקשה כן. שהרי לא רק לפני הרשב"א היה מונה חיבורו של הר"י ברצלוני הג"ל, אלא אף הרמב"ן והר"ג מצאנו להם בחיבוריהם שהעלו מדבריו בכמה מקומות [אלא שמכנים הם אותו אלברגולי]. ואמנם, כן כינוי בעברית, והוא שווה לברצלוני, וראה במובוא לספר "העתים" אות ב' (הווצאת מקיצי נרדמים)[].

שકצת גאננים כתבו שעל סדרי המזיאות נתקנו, אף על פי שלא הוקק להם מצד עצמו חיב לברך, כגון אפילו לא שמע קול תרנגול מברך אשר נתן לשכוי בינה וכו', כמו שכתבנו בברכות (דף ס). עכ"ל.

הנה אחר שהעלה המאירי מה שסמכו הגאננים [הינו רוב הגאננים, והם רב נטונגאי גאון וסיעתו הנ"ל] שלא לברך כל ברכה וברכה בשעתה אלא לברכן אה"כ כולם על הסדר,דקדק בלשונו וכותב עוד שקצת גאננים כתבו שאפשר לברכן כוון אף אותן שלא נתחייב בהן. משמע מכאן להדייא, שאחיהם הגאננים אשר הוכרים מתחילה, רובם לא סבירו כלל קצת גאננים אשר הoxicיר לאחר מכך, אלא סבירה להו שאין לברך אלא רק אותן ברכות אשר נתחייב בהן, דלא על סדרי המזיאות ניתקנו.

ובמנו כן כתוב בברכות (שם) בזה"ל, ברכות אלו, יש מי שאומר שאין אדם מברכן אלא אם בא לידי דבר שעליו נתקנו, כגון אם לא שמע זה קול התרנגול, אינו מביך אשר נתן לשכוי וכו'. ובתשעה באב ויום הփורים שאין שם מנעל, אינו מביך שעשה לי כל צרכי. וכן אם אין בכוסתו, אינו מביך מלביש ערומים. ואם לא נכנס לבית הכסא, אינו מביך אשר יציר. וכן כולם. ויש מי שאומר, שברכות אלו על סדר

ברצולוני [כהרד"א והכל בו], ולפיכך העלה הרמב"ן טעם למנהג בזמננו חדישו שלו [וכן העלה הר"ן בשם], שכן לפי גרסתם אין כן ממשימות דברי הר"י ברצלוני.

מלבד זאת, אם אכן כן דעת הגאננים שיכول לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן, היה לו להר"י ברצלוני לכתוב כן בשם [וכמו כן, אף אם נאמר בדברי הרשב"א בשם, לא היה לו לומר זאת כסבירתו שלו, אלא לכתוב כדרכו שכן היא סברת הגאננים].

שהרי ספרי הגאננים ותשוביთיהם לרוב, היו מונחים לפני הר"י ברצלוני והיה בקי בהם טובא, כਮוכחה מחיבוריו. וכן כתב עלייו הרמב"ן (במלחות, בימות דף לה), וכבר רأינו גם לרבי יהודה הנשיא ז"ל [הוא הר"י אלברצלוני המכונה אצלו ואצל שאר הראשונים כך. דב"ש], שהוא בקי בדברי הגאננים ועל שולחנו הם תמיד, וכו'. עכ"ל.

~~~

ואמנם כן מצאתי להמאי שם בפסחים, שכתב בזה"ל, וכן נראה ממה שנאמר בהם כי שמע קל תרנגולא וכו', כי סיים מסאניה וכו', אלמא תיקף לעניין הוא מביך. אלא שבאלו סמכו הגאננים להמתין להם לשחרית, ולסדרם בלבד. ולא עוד, אלא

כתב, שאין ראוי לאמרן על הסדר, לפי שפיעמים שאין אדם חייב בהם, כגון אם לא שמע קול התרגגול שאינו חייב לברך אשר נתן,لن בכוסתו אינו חייב לברך מלבייש ערומים, הולך ייחף אינו חייב לברך שעשה לי כל צרכי, לא נכנס לבית הכסא אינו מברך אשר יציר, ביום הכהורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה אינו מברך על נטילת ידים ולא המעביר שינוי מעיני, וכן כל שאר הברכות. אמן פשט המנהג בכל הארץות האלו לאמרן על הסדר, וכן הנהיינו רב נטרוגאי ורב ערמות ושאר הגאנונים לסדר את כולם, אפילו לא עשה המעשה. שלא על עצמו בלבד הוא מברך, אלא על כל העולם מברך את השם שעשה כל הטובות והחסדים האלו תמיד לכל. ואף על פי שלושון התלמוד משמע שרואין לברכן בשעת מעשה אפילו בעודו על מטהנו ואפיילו קודם נטילת ידים, הגודלים ז"ל החמירו בזה ונহגו לסדר כולן אחר נטילת ידים, שיברכם בטהרה ובנקיות. וכן כתבת רבינו אשר בחיבורו. עכ"ל. וכן הוא באrhoות חיים (ח"א דין מאה ברכות, אות ח), אלא שהוסיף שם עוד לבאר בזה, ושם כתבת שכדעת הרמב"ם כן דעת הראב"ד.

מדברין מוכח לכאורה, שאף רב נטרוגאי ורב ערמות ושאר הגאנונים, סבירא فهو אותו יש מי שאומר שמברכין אותן בין נתחיב בהן בין לא נתחיב בהן.

מעשה בראשית ניתקנו, ואף על פי שלא בא לידי דבר שעליו ניתקנו, מברך על قولן. והוא שנהגו עכשו לברכן על הסדר בשחרית, הן שבא לידי אותו דבר שמברך עליו, הן שלא בא לידי. עכ"ל.

עוד מוכח מדבריו, שלדעתו אותו יש מי שאומר שעל סדר מעשה בראשית ניתקנו, יש לברך אפילו ברכת "אשר יציר" אף אם לא עשה צרכי. כמו כן לביית הכסא אינו מברך אשר יציר, ואף על זה אמר לדעתו יש מי שאומר שמברך על قولן. וכך כן, בתשעה באב ויום הכהורים שאין שם מנעל, אף על פי כן מברך שעשה לי כל צרכי.

~~~

אלא שראייתי כתוב בכל בו (סימן א) בזה הלשון, ומתחילה לברך על נטילת ידים ואשר יציר עד ומפליא לעשות וכו'. ואחריה מברך א-להי נשמה וכו', וזה מן הדין לברך אותה תיכף הקיצו משנתו. אבל לפי שהוא ערום אחר נטילת ידים, וכן הדין בכל השאר. ואחריה מברך אשר נתן לשכוי בינה, וכן כלן, כמו שם מסודרות בסדר התפילות. ויש מי שאומר שמברכין אותן בין נתחיב בהן בין לא נתחיב [בהן], לפי שהן להודות ולשבח לשם (ו) על חידוש מעשה בראשית. אך הר"ם ז"ל

בහן, הנה לדעתם מברכין אשר יוצר אף אם לא עשה צרכיו. כמו כן, גם בתשעה באב ויום הכהנים שאין שם מנעל, סבירה فهو דמברך שעשה לי כל צרכי.

~~~

אולם הבית יוסף (או"ח סימן מ"ז), לאחר שהעהה לדברי הטור (שם) שכתב שכל הברכות הם על סדר העולם והנהגתו וכותב שכן כתבו התוספות ודורא"ש, כתב בזה"ל, והכל בו (שם) כתוב שפט המנהג באותם הארץות לאמרם על הסדר, וכן הנהיגו רב נתרונאי ורב עמרם ושאר הגאנונים לסדר את כולם, אפילו לא עשה המעשה. שלא על עצמו בלבד הוא מביך, אלא על כל העולם מביך את השם שעשה כל הטובות והחסדים האלהו תמיד בכל. עכ"ל. ומשמע מדבריו, שאפילו ברכות שהם על הנאותיו, מביך, אף על פי שלא נתחייב בהם. והרמב"ם קרא תגר על המנהג וכו'. וכיון דaicaca פלוגתא במילתא, אין לברך ברכה אלא אם כן נתחייב בה, ונראה לי שטוב לאמרה ללא הזכרת השם. עכ"ל הבית יוסף שם בקיצור נמרץ.

וכן הכריע בשו"ע (שם סעיף ח') וו"ל, כל הברכות האלהו, אם לא נתחייב באחת מהן, כגון שלא שמע קול תרגול או שלא הילך או לא לבש או לא חגר,

אך מלשונו בסמור שכתב 'ואף על פי שמילשון התלמוד וכו', הגודלים (בארכות חיים - הגאנונים) ז"ל החמירו זהה ונהגו בסדר כוון אחר נטילת ידיים, שיברכם בטהרה ובנקיות', מוכח שرك החמירו אותם גאנונים לסדרם לאחר נטילת ידיים כדי שיברכם בטהרה ובנקיות, אך לא מוכח מדבריהם שייחלקו על לשון התלמוד לברכם אף אם לא עשה מעשה [ומ"מ, אף מדבריו אתה למד, שלא התקינו הגאנונים הנ"ל לסדרם כולם בבית הכנסת, אלא כל אחד בביתו אחר נטילת ידיים].

אף זה סותר למה שכתב המאירי (שם), שرك מיקצת גאנונים סבירא להו הци, אך רוב הגאנונים לא סבירא להו הци, אלא שהחמירו בלבד לגבי אמירתן קודם נטילת ידיים שלא יברכן אלא אחר שיטול ידיו.

גם מלשון רס"ג בסידורי (שם) גבי ברכת "הנתן לשכוי בינה", שכתב לברכה רק אם שמע קול התרנגול, ולא הזכיר בזה מנהג זולתו לברכה אף כשהלא שמע קול התרנגול, מוכח לדעתם שאין לברכה אלא אם כן נתחייב בה, ומcause הוא הדין אף לשאר ברכות השחר. וכן נראה מדבריו רוב הראשונים הנ"ל, לדעת אלו הגאנונים.

ומכל מקום, גם מדברי הכל בו מוכח, שלדעתי אתם הסוברים שمبرכין ברכות אלו אף אם לא נתחייב

בא ומוסכם במפורש בדברי רב נטרונאי
ורב ערמים, כמו פיע בכל בו.

אומר אותה ברכה بلا הזכרת השם.
עכ"ל.

~ ~ ~

ואמנם, בשו"ת מן השמיים (סימן י"ב) כתוב ששאל על כך מן שמייא זוזיל, ושאלתי על הברכות שמברכין בכל שחרית, שנסתפקנו בהם. כי יש אומרים שציריך לברך כל אחת ואחת קודם עשייתה, ואם לא נזדמנו לו לעשותן לא מברך עליהם. לעומת זאת, אם לא שמע קול התרנגול, לא יברך אשר נתן לשכוי בינה. ואם ישן במלבושו, לא יברך מלביש ערומים. ואם הולך ייחה כגון בתשעה באב וביום הכהנים, לא יברך שעשה לי כל צרכיו. ושאלתי אם הלכה בדבריהם, או בדברי המברכים אפילו לאחר עשייתן ואיפלו לא נזדמנו לו לעשותן. והשיבנו, אל תבוז כי זקנה אמר, ומה נג אבותיך תקח בידך. כי תחילת תקנת אלה הברכות, הייתה להשלים מאה ברכות בכל יום. ואין לחוש עליהם לברכן קודם לעשייתן, כמו שאין אנו חווישין על ברכת לישב בסוכה שסדרו על הocus. וכך כן, אף על פי שלא שמע קול התרנגול או שישן במלבושים, מברך עליהם. והיעד, מברכת שמונה עשרה, אף על פי שאין לו חוליה בתוך ביתו, מברך ברכת רופא חוליו וכו'. ואף על פי שהוא עשיר ואין ציריך לפרנסת, מברך ברכת החנינים. עכ"ל. ועוד שאל שם לעניין הקדמת

אללא שמה שכותב הבית יוסף (שם) בשם הכל בו ש'כן הנהיגו רב נטרונאי ורב ערמים ושאר הגאנונים לסדר את כלום אפילו לא עשה המעשה, הבינו הבאים אחריו, שכן הדבר פשוט ומוסכם בין כל הגאנונים, ושזהו באמת שורש המנהג המשתלשל על ימיהם.

וכן תמצא להב"ח (שם) שכותב בזה"ל, אבל הכל בו כתוב בשם הגאנונים דאפילו לא נהנה מברכין אותן, וכן נהಗין. ודלא ככ"י שהכריע לברכ בלא הוכרת שם ומילכות. וכן כתוב בהגהת שלחן ערוך (שם סעיף ח). והכי נקטינין בדברי הגאנונים ומנהגין. עכ"ל. ובאמת נראה שעיל דברי הכל בו הנ"ל הסתמך רמ"א שם בהגהת שו"ע, וכדמשמע כן גם מלשון הב"ח הנ"ל. ואולי אף האר"י הסתמך על כך, ועיין שערוי תשובה שם (ס"ק י"ב). וכן החזיקו עוד אהרוןים, ואף רבים מפוסקי זמינו.

אמנם, ממה שבדקתי בבית יוסף, נראה לי, שלא הגיע לידי סידורו של רב ערמים גאון, אלא ממה שהובא בטור ובשאר ראשונים בשמו [וראה בכאן ומה שכתנו לקמן (סימן ד') בדין המקדים "זוקף כפופים" ל"מתיד אסורים"]. ואילו היה רואה הבית יוסף את סידורו, היה נוכח לדעת שאין הדבר

מכל מקום, גם מדבריו משמע, לדעת הסוברים שיש לברך ברכות אלו אף אם לא נתחייב בהן, הוא הדין שיש לברך "עשה לי כל צרכי" גם בתשעה באב ויום הכפורים. ומטעם זה, יתכן עוד לדעתם שיש לברך גם "אשר יצר", אף אם לא עשה צרכי.

~~~

בתשובות רביינו אברהם בן הרמב"ם (סימן פ"ג), נשאל הוא מאנשי תימן [אמנם, אין לו דמיון עם "אגרת תימן" אשר נשלחה מבאיו הרמב"ם אל תימן. שכן אגרת תימן נשלחה לכל אנשי תימן, אשר פנו אל הרמב"ם בזה מהמת צרתם. מה שайнן כן בתשובה זו, אפשר נשnal הר"א ממחוז אחד בתימן, אך אין זה מוכיח על מנהג הכלל בתימן. דבר"ש] זול", השאלה השניה הזוכרתם, ידריכם הא-ל, שהמנהג פשוט אצלם מקדם לברך הברכות המפורשות כמו מתיר אסורים ופוקח עורים והשאר, כל יום השכם בבית הכנסת, וכבר עיננו בכל מה שהזוכרתם בזה. ומה שאנו אומרים בתשובתו, הוא שלא אתם בלבד טועים בשאלת הזאת, אלא רוב המקומות רב"ל ששמענו עליהם עושים כמוכם, שם אומרים את הברכות הנזכרות כולם בבית הכנסת ברבים לפני פסוקי זמרה, וכן היו עושים במקומות עד שבטלנו מנהג זה עם שאר ההנחות הנfundות שבטלנו. ומה שצורך שתדעו הוא, שאם

הברכה לעשייה, ועיי"ש מה שהשיבו לזו.

אולם, כיוצא בזה מצינו להראב"ד שהשיג על הרמב"ם (הלווה ללב פ"ח ה"ה) וככתב 'כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשינו מכמה שנים והעלינו' וכו'. וככתב עליו המגיד משנה (שם) בזה"ל, ועם כל השבח הזה שהוא משבח סברתו, כבר ראה הרמב"ן ז"ל דבריו והшиб עליון ודחתה קושיותו שהקשה על הגאננים ז"ל והעמיד דבריהם וכו'. עכ"ל. הנה לא חש הרמב"ן לרוח הקודש דהראב"ד [אמנם חש לו הרוב המגיד שם, אולם לא מצד רוח הקודש, אלא מטעם שלא פירש הרמב"ן טעמו בזה ומצד שיש קצת אחرونיהם המהמירים בזה]. ועיין עוד להריב"ל בתשובותיו (ח"ג סימן קט"ז), ובמה שפלפל בזה החיד"א בספרו שם הגודלים (ערך רביינו יעקב). אם כן, לבאורה הוא הדין כאן דין לחוש, דלא בשמות היא.

זאת ועוד, לדכאורה אין לדמות מרבית שמותה עשרה. דהרי שם פותח בלשון רבים 'רפאינו' 'ברכינו' וכו', דלא קאי על אותו אדם דוקא, אלא בקשה כוללת לו ולזולתו. וככ"ב בספר חסידים (אות תקנ"ג), שכך תקנו בכל התפילות והתחנונים לומר בלשון רבים. וכן העלה הלבוש (אי"ח סימן קט"ז סעיף א'). מה שайнן כן ברכות השחר, דלא מצינו בזה כן.

כתב לבאר, שיש בזה על הרוב גם ברכה לבטלה.

אך אף אם נדחק לומר שכונתו למה שנמסר בשם לברך את قولן יהוד ואפילו את שלא נתחיב בהן, הרי שדקדק לומר 'שנמסר' בשם, להורות שאין זה מן הודיעי דעתם של אותם גאנונים. ואמנם, כבר הקדים להם בזה כן שם (סימן פ"ב) וכותב בזה"ל, וכך גם נמצאות תשובות למקצת הגאנונים ז"ל שיש בהם סמך למקצת הענינים הנפשדים האלה, התשובות הללו או שנשתבשו בשעת העתקתן, או שלא דקדק המשיב ז"ל בדבר בשעת כתיבתו. ואולי יראו ממנה בראשית היו ובהחלת גלוויו, ولو נשאל באוטו דבר אחריו כן, היה משיב כהלכה והיה חזר ממה שעלה בדיתו בראשונה וכו'. עכ"ל.

ובאמת, כן מוכח מדברי השבלי הלקט (שם) המובא לעיל,

שמצא בתשובות הגאנונים שרבע עמרם גאון הסיר את ברכת "מגביה שלדים" וברכת "עוטה ישראל בתפארה". לעומת זאת, בסדר רב עמרם גאון שלפנינו (בתחילה סיורו) מופיעות ברכות הללו. אם כן מוכחה לומר שנפל איזהו שיבוש במה שנמסר ממנה.

כמו כן, מדברי רב סעדיה גאון בסיפורו שלפנינו, מוכח דאי הוא ס"ל דיש לברך כל ברכה וברכה

על פי שנמסר בשם רביינו האי ז"ל ורביינו סעדיה גאון ז"ל מה שנמסר. הרי האמת, המסייעים לה לשון המקרה גם החקש כלו, הוא הפך המנהג שנתפשט בענין זה, והוא שאין מברכים ברכה אלא בשעתה בזמן חיובה. כי הברכות האלה, לא תקנו החכמים ז"ל חובה לאמרם כמו אמרת שמונה עשרה ברכה של תפלה, אלא הם תקנו למשעים ותנוועות, ואין טעם לאמרן בבית הכנסת ברבים בהעדר התנוועות והמעשים האלה. ואם יאמר האומר, שהן לבטלה, ואין רשות לאדם לענות Amen אחריהן, הרי כך העניין במקצתן לפי הרוב. וכו'. כללו של דבר, ברוב הזמנים, תהיה אמרת רוב הברכות האלה בבית הכנסת על הסדר כמו שנתפשט המנהג, לבטלה. ואסורה היא, וצריכים לחזור מז הטיעות הזאת כמו שבאר אבא מארי ז"ל בחבור וכו', ואין מברכים ברכה אלא בזמנה בשעת חיובה. עכ"ל.

גבוי מה שאמר שנמסר בשם רביינו האי ז"ל ורביינו סעדיה גאון ז"ל, לכוארה נראה שכונתו למה שהנהיגו לברך כל הברכות יחד לאחד מכן ולא כל ברכה בשעתה, ואין כוונתו לומר שהנהיגו לברך את قولן אף אם לא נתחיב בהן. וכן משמע מלשונו בסמוך שמילשון הגمرا מוכח היפך המנהג 'הוא שאין מברכים ברכה אלא בשעתה בזמן חיובה'. אלא שלאחר מכן

והיו שניسو לשנות המנהג כדעת הרמב"ם ללא הצלחה, על אף שהועיקו לעוזרתם את ר' אברהם הנגיד כמ"ש בתשובתו סימן פ"ג. עכ"ל.

אך לענ"ה, אין מקור לדברים אלו אשר כביכול לא קבלו בני תימן הנ"ל את דעת הר"א בן הרמב"ם. אדרבא, עינינו רואות גם צופיות בתכאליל הישנים, אשר אין אחד בהם שהעלה כמנגנו שנהגו או בברכות נוספות או בשינויי נוסחותו כנזכר שם בשאלות להר"א. אדרבא, כולם דבקים בדיבוק גמור בדעת הרמב"ם בזה, ולשונות התכאליל יוכחו. ומהמנגנו שנהגו בזמן מסוימים לאמורן בבית הכנסת [כלומר בתקופת מהרי"ץ], אין ראייה לכך נהגו בכל הזמנים מימי קדם. אפשר שאוטו מנגנו שנהגו בזמן הנ"ל לאמורן בבית הכנסת, הוא מנהג חדש שנהגו בויה מקרוב על פי הפסיקים האחרונים, קבוע עניינים אשר נטו לנוהג אחרים כדי. ומכל מקום, גם מנהג חדש זה [שנהגו לאמורן בבית הכנסת] כבר נטבל בדור האחרון בתימן, וכבר נהגו לברכן כל אחד לבתו. וראה עוד דברינו בויה להלן.

~~~

ואמנם, רוב התכאליל הישנים נושנים הקיימים לנו כיום, חסרים הם בתחילתם, ובכלל זה סדר הנהגת הבוקר. אך ראוי בתכאלל

בשבועה ורק אם נתחייב בה. אם כן, מה שנמסר בשמו [כנזכר לעיל בדברי הר"א], מן הסתם אף בויה נפל שיבוש.

על כל פנים, נשמעו לו אנשי תימן הללו, וביטלו מנהגם זה. שכן מצינו להם שנהגו אז אף לברך ברכת " מגביה שלדים " לאחר ברכת " זוקף כפופים ". וכך כנ"ל נגנו אז לומר כמו ברכות בלשון רבים, כגון ברכת 'א-להי הנשמה שנתה לנו' או 'המעביר שינוי מעיניינו' או 'שלא שמתנו גויים' וכיוצא בויה. כנזכר כן בתשובה הר"א הנ"ל (סימן פ"ג). ומכל זה חورو בהם וביטלו מנהגם, שכן כבר אין מופיע בכך לפניו בתכאליל הישנים נושנים, ואף בתכאלל של מהר"י וננה ז"ל שבכתבי¹⁰ משנת ה'ת"ה [ובכללן ברכת "המעביר שינוי"] אשר מופיעה היא בכל התכאליל הנ"ל בלשון יחיד ולא בלשון רבים, ואי"ה במקו"א נאריך בויה].

אמנם ראוי ב מבוא לר"ף על חולין (ירושלים ה'תש"ב, עמ' 10) אשר העלה שם המהדיר, כמה דברים שאין אנו נוהגים בהן כהרמב"ם, ובין הדברים כתוב שם בויה", בפ"ז תפלה הלכה ט' כתוב [הרמב"ם] 'נהגו העם ברוב ערכינו לברך ברכות אלו (ברכות השחלה) זו אחר זו בבית הכנסת בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו בהן וטעות הוא ואין ראוי לעשות כן'. ואע"פ כן המשיכו בני תימן במנהגם העתיק לאמורם בבית הכנסת.

דעת שאר הפוסקים בעניין זה מבלי להזכיר. ובאמת, אילו הייתה דעתה כן, היה משנה כן גם בגוף התכלאל, ולא היה מסתפק במה שכותב בפירושו הנ"ל. שכן מצינו לו במקומות רבים שם בסידורו, שינוי הלשון בגוף התכלאל אם הסכימה כן דעתו, כגון בברכת "שלא עשני גוי" גרס שם בתכלאל 'עשאני יהודי' ושלא כגידאות הקדומות, וכך כן בנוסח "ברוך שאמר" שהעתיקו מספר "תולעת יעקב" כמו שכותב שם ב"חדושין", וכן בברכת ד' כסות בليل הסדר, וכן בברכת הלבנה שהזכיר כהשׁ�ע שאין מברכין עליה קודם ז' ימים, ובעוד מקומות שם. ואף כשהראה לנכון להעיר שיש נהגין אחרת, מצאו לו שהעיר כן אף בגוף התכלאל, כגון בסדר תשעה באב שהעיר שם תוך לשון התכלאל [גם בשחרית ושוב במנחה] שיש נהגין שלא ליטול על פניהם את מה שאין כן כאן, שלא העיר מאומה בגוף התכלאל, אשר יאמר שכן דעתו נוטה. ובודאי כן נשתרם אצל הנוסח כאן תוך התכלאל [בסדר ברכות השחר], כפי המשתרלوابא מימות הראשונים קדמוניהם [והנה, אף כי ידוע אשר הר"ו הג"ל החל לנוטות בכמה דברים מן המנהגים הקדומים, ובהתפעת סיורו נשתנו הרבה מנהגים במקומות רבים בתימן, עם כל זאת בדבר זה לא שינה מלשון התכלאל, אלא השאיר הנוסח על מתוכנותו כבראשונה].

אחד עתיק על קלף מן הגותר מוהם לפוליטה ושלם בראשיתו [אשר מיוחס לנו עד לשנת ה'פ"ט ליצירה], שכותב בו בזה"ל [מתורגם לשון הקודש], בסוף שנתו מברך בעודו על מיטתוvr, אלהי נשמה שנפהחת בי וכו'. וכישומע קול התרגגול בלילה, מברך בא"י אמרה הנוטן לשוכי וכו'. וכשיעורב ידיו על עיניו להعبر שינתו, מברך בא"י אמרה פוקח עורם. וכו'. [וכאןabis שאר ברכות השחר. דב"ש]. ובעת שרוחץ האדם ידיו, יהיה זה לкриת שמע או לתפילה או לאכילה, מברך קודם שיטול, בא"י אמרה וכו' על נטילת ידיים. ע"ב. וכן שם לקמן, כאשרמנה מאה ברכות שادر חייב לברך בכל יום, על הסדר,מנה את ברכת נטילת ידיים אחר ברכות השחר. גם בתכאליל מאוחרים, מופיע הלשון כן.

ואף בתכלאל של מה"ר יצחק וננה ז"ל שככתי"ק (משנת הת"ה ליצירה. ראה צילומו במבוא לספרו "רכב אלהים", עמ' 75), הגם שכותב שם ב"חדושין" בזה"ל, ובבוקרCSIיעור משנתו מברך כל ברכה שתתחביב בה מלאו הברכות בשעתה. והוא דעת הרמב"ם ז"ל בהלכות תפלה. ושאר הפוסקים כתבו שמסדרן ש"צ בבית הכנסת, מפני שהידים היו מטונפות בשעה שעומדים משנתו, כדי להוציא חותם מי שאינו יודע לברכן צריך לדודר אותן בית הכנסת ע"ב. עכ"ל הר"ו שם. הנה מלשונו מוכח, שرك העלה

הרמב"ם בהלכותיו [ואף הთcaleיל המאוחרים אשר החלו לנוטות אחר פסקי השו"ע וולתו מן הפסיקים, אף הם נוטים ברוב דבריהם שם אחר דעתו של הרמב"ם]. ואף בדבר זה כתבו כמוותו, שיש לברך כל ברכה בשעתה בעודו על מיטתו [אף קודם שנTEL ידיו], ורק אם נתחיב בהן, אך לא כולם יחד לאחר מכן.

אמנם ראייתי להר"ע קורח ז"ל בעל "סערת תימן" (ירושלים התש"ד, עמוד צ"ט) אשר אחר שכותב שנהגו בכלל אחר הרמב"ם, העלה מקצת דברים אשר איננו נוהגים כמוותו, ובין הדברים כתוב זו"ל, קריית ברכות השחר, נשארו במנוגם עד היום לסדרם בבית הכנסת בין מי שנתחיב בהם או לא נתחיב. עכ"ל.

אולם, מכל האמור לעיל, מוכחה להדייא שקבלו עלייהם אף בדבר זה. ואמנם, מלבד לשונות הთcaleיל המוכחים זאת, אף דעת חכמי תימן כן כנ"ל.

אלא שראייתי להר"י צ'אהרי ז"ל בספרו "צדקה בדרך" כת"י (פרק צו) שכותב בזה"ל, ובעבור שמקצת מן הגאננים ז"ל אמרו שאין ראוי לסדר הברכות האלו אלא אם היה לו אותו דבר שצורך לברך עליו, כגון ששמע קול תרגול בירך הנוטן לשכוי בינה ואם לא שמע אינו מברך והוא הדין

כמו כן, בהעתק תכלאל הר"י שבכת"י הר"י Kapoor ז"ל (אב"ד דמאר. ברשות משפחת בן משה היי, ותוודי נתונה להם על העין בוה), תוך דברי הר"י וננה, אחר תיבות 'זהו דעת הרמב"ם ז"ל בהלכות תפלה [וברכת כהנים], נוסף שם 'זהו העיקר והנכון'. ואמנם, אין אלו דברי הר"י עצמו, אלא הם הוספה אחד המעתקים הידועים, אך זה מורה על המנהג כן אף אחרי תקופת הר"י וננה.

וממה נפsshׂ, גם שאר פוסקים שהעליה הר"י שם בפירושו, אמנים חלקו על הרמב"ם לעניין סדר אמריתן אם בבית או בבית הכנסת, אך לא חלקו עליו לעניין לברכן אם לא נתחיב בהן [ומה גם, שכן אף דעת מרן השו"ע, אשר החלו או כמעט בדברים לנוטות אחר פסקי].

גם בהעתק תכלאל הר"י בשיריו ז"ל (הנקרא "תכלאל קדמוניים", תימן-ירושלים התהר"ג, דף א' ע"ב) העתיק אף הוא כלשונו הთcaleיל היישנים, וסדר הקימה עם ברכות השחר, מוסודרים בו כסדר התלמוד והרמב"ם, שمبرך ברכות אלו אף קודם נטילת ידיים. עי"ש. וכן בתכלאל הר"י משטא ז"ל (תכלאל משטא, ירושלים התש"ז, מעמוד ט"ז ואילך), העתיק כלשונו הთcaleיל היישנים, סדר הנזכר לעיל.

וכבר ידעת, שהთcaleיל היישנים מיסודים הם על אדני דברות

אין ראייה מדבריו שאכן כן הוא מנהג תימן מוקדם.

~~~

והנה כתוב מהרי"ץ בפירושו לסדר הנקרא "עץ חיים" (ח"א עמוד י"ג), במהדורא החדשה) זהה לשונו, כתוב הרמב"ם פ"ז מהלכות תפלה (ה"ז) ברכות אלו אין להם סדר, אלא מברך כל אחת מהן על דבר שהברכה בשבילו בשעתו. כיצד. הרי ש抬起头 וכיו'. שמע התרנגול, מברך וכיו'. והנוהגים לברכם בבית הכנסת זו אחר זו בין נתחיבו בהן בין לא נתחיבבו, טעות הוא, ואין ראוי לעשות כן עכ"ל. וכוונתו ע"ה, לאפוקי מדעת הגאנונים שוכר הטור ורמ"א סימן מ"ז שהברכות הן על סדרו של עולם לכך מברך אותם אפילו לא נתחיב בהן, והרמב"ם חולק עליהם ז"ל. עכ"ל מהרי"ץ שם.

אולם, המיעין שם בטור, רואה שלא הוכיר תקנה זו [לאמרן כולן בבית הכנסת ואף אם לא נתחיב בהן] בשם הגאנונים, אלא כתוב זאת בסתם. ואולי כוונתו של מהרי"ץ להבית יוסף שם על הטור, אשר העלה כן לדבריו הכל בו בשם הגאנונים [וכנ"ל]. ואמנם זאת גם דעת רמ"א בהגהת השו"ע (שם), וכн"ל.

עוד כתוב מהרי"ץ שם בסמור (עמוד כ"ז) בזה"ל, חרש יכול לברך הנוטן

לכלום. ואני אשיב לפי דעתך וכו', שמניעת זה הדבר משנה פנים. הא', אם שמע קול תרגנול והוא על מותו בכלכלי וטינופו ובירך, נמצא מבוזה את השם. והב', אם אין לו תרגנול ולא שמע קול תרגנול ועמד בברך ולא בירך, בטלת הברכה מכל וכל, ולא יברך אותה לא אחד מני אלף. א"ב הוא דע שהראשונים תיקנו לנו אלו הברכות נגד אלו הדברים כתרגנול ווולטנו, להיות לנו מזכירים לעניינים אחרים נפלאים. [אם] אין לנו אותן המזכירים, צריך לאמרן על כל פנים דרך שבת, כדי שלא יאבדו אותן הברכות מאותן עניינים הגדולים התלויין באותה הברכות וכו'. אבל אלו הדברים הם שבח לש"י, וחיבב כל אדם לאמרן בין אין לו. והראייה שנוהגין לאמרן ביום הקפורים.au"פ שהן בטילים, כגון נעילת הסנדל ורחיצת ידיים ווולטן, להודיע שצורך לאמרן על כל פנים. עכ"ל. ושם ביאר ברכות אלו שלא עד דרך הנאת האדם לעצמו במקובל, אלא על דרך האמונה וצדו. ושםמנה בין הברכות גם את ברכת "הנתן ליעף כח", ופירושה שם על שני פנים, עיי"ש.

אך ממה שכתב שיש לברך ברכת "עשה לי כל צרכי" אף ביום הקפורים, וכך ממה שכתב שיש לברך ברכת "הנתן ליעף כח" בכל ימות השנה, מורה על כך שנטה ממנהג תימן הידוע שלא לברכם כן. ואם כן,

הנשר הגדול אביהן של ישראל, ומש"ה היה. רועה ישראל, בספרו ספר אהבה הפליא עצה הגדי תושיה. ושם שם לו חוק ומשפט, כمعין המתגבר חכימו מיא. כי כמו שאין להוסיפה ולגרוע במילוי דהallocot איסור והיתר, וכאשר פתר לנו כן היה. כמו כן בנוסח התפלה עלייו אין להוסיפה וממנו אין לגרוע, כל מן שמייא. אשרי אדם יעשה זאת ובן אדם יחויק בה ב"יד" חזקה ובורוע נטויה. וכבר ידוע היה מרנא ורבנה בכל עניינינו ומנהגותינו הר"ם במו"ל על פיו שוריא שכליו ואושיא. כאשר העיד גבר בעוז ותעוצמות הרב מהר"ר מהר"ש ז"ל בספרו סימן ב' דף פ"ה ע"א, היא העולה. עכ"ל (ועיין עוד בחיבור מסכתא ד Mahar"z, שם העלה י"ב, בעניין קבלת הרמב"ם וכו').

אמנם, בסדר שחרית לחג השבועות (ח"ג [לחג השבועות] עמוד צ"א, במחזרא החדשה), שם כתוב בזה"ל, וכן השחר עלה וכו', ויטול ידיו לRTOSפת טהרה שלשה פעמים כבשאר הימים, אמנם לא יברך. גם לא יברך המעביר שינה. עכ"ל.

והנה אם דעתו כדעת הרמב"ם, לכארה הרי שהיא לו עוד להוסיפה ולכתוב שאין לברך גם שאר ברכות שלא נתחייב בהן, ולא רק ברכת נתילת ידיים ו"המעביר".

לשוכי בינה (כתיר יוסף). ואזיל כשית הגאננים, דעתו מנהגו של עולם מברך. אבל לשיטת רמב"ם, פשיטה דלא יברך. וכו'. ואחר זה נועל מנעליו וכו', ומברך שעשה לי כל צרכי וכו'. ביום הכהורים ובתשעה באב שאסור בנעילת הסנדל, אינו מברך שעשה לי כל צרכי, כיון דקיי אנעילת מנעלים. וזהו דעת הרמב"ם ורבים עמו, נגד סברת הרא"ש. וכן הוא מנהגינו. וכו'. כשרוחץ פניו ועיניו, מברך ברוך אתה ה' המעביר שינה וכו'. וביום הכהורים ותשעה באב, אינו מברך ברכה זו (הרמב"ם פ"ז מהallocot תפלה דין ח'). ועיין בסדר יום הכהורים מה שכתבת שם. עכ"ל.

מדברים אלו האחרונים, עולה בביורו, שפסק כדעת הרמב"ם, דכל ברכה שלא נתחייב בה אינו מברך אותה כלל, ודלא כהאננים [דזהזכיר שם לעיל]. והוא הדין לברכות "שעשה לי כל צרכי" וברכת "המעביר" ביום הכהורים ותשעה באב, שאינו מברכן כלל. ושכן הוא מנהגינו.

ואבן, כבר הקדים לנו מהר"ז בהקדמת סידורו הנ"ל, שאיין להוסיפה ולגרוע מפסיק ונוסחי הרמב"ם כלל. וזה לשונו שם, בהיותו יוצא ובא בעקביו הצאן אשר גבלו ראשוניםMRI חיטיא. המiosoד על פי ספרים וסופרים, הן האדם היה. מרנא ורבנה

חייב בה, כמו שכתב הפר"ח. והיכא דלא אפשר, כבר נתפסת המנהג כסברת הכל בו והганונים. וכן פסקו הב"ח והמקובלים (פר"ח), **דאעפ"י** שלא נתחייב בהן, מברך אותן, שכן על סדר העולם והנתנו וכו'. עכ"ל.

הנה אף אם גנינה שכין חיבור זה למהרי"ץ וכן היה המנהג בתימן בזמנו, אין מכך ראה למנהג הקדום. שכן חיבור זה נכתב מיימי חורפו עוד קודם חורתו מישיתתו בילדותו, ובזמנו כבר נטו רובם ממנהגי הקדמונים [ראה מה שהעלינו בזה בחיבורינו מסכתא דמהרי"ץ פרק ב'], ואף מהרי"ץ עצמו נתה כימות מבלי משים על לב. אלא שאחר זמן לעת זקנתו, חור בו מישיתתו בילדותו, ובחורתו זו הציב את מסורת תימן וממנהגי הקדמונים אשר כמעט ונשכחו [מחמת מנהגי רוב קהילתו], בזה מצא מקום להתגדר ועל כך נתרומם שמו.

אולם, כפי האמת, לשונו שם [ב"מעיל קטון"] מועתק מתוך דברי הפר"ח וכמצויין שם, ואין אלו דברי עצמו כלל. שכן כתוב הפר"ח (על הש�"ע סימן מ"ז) בזה"ל, והרוצה ליצאת עצמו מן הספק, ישמענה ממי שהייב בה, וכיון ליצאת י"ח. והיכי שלא אפשר, כבר נתפסת המנהג לאמרם בין נתחייב בה בין לא נתחייב, וכמ"ש הаг"ה. וכן פסק הב"ח, וכן כתבו המקובלים ז"ל וכו'. עכ"ל. והרב "מעיל

אולם, כבר הוכחנו בחיבורינו מסכתא דמהרי"ץ (פרק ו'), אשר למעשה סיידרו זה על כל חלקיו בכתב מתחילה עוד קודם חורתו משיטתו בילדותו. ולאחר שחזר משיטתו זו, החל להגיה את ספריו עם סיידרו זה, ובויתר הגיה את חלקו הראשון של הסיידור. עי"ש בארכיות דברינו בזה. ואכן, מדובר בכתב בחלקו הראשון כנ"ל, לא מצינו שהפנה לעין במה נכתב בזה בסדר חג השבעות, אלא הפנה לסדר יום הכהנים [אמנם לא מצאנו לו שם שזכיר בזה, וראה מש"כ בכאן וזה בחיבורינו מס"ד שם (הערה קל"ה), בעניין התכאליל כת"י המוחים למhari"ץ, ד"ה אך על אף].

ומה שבספר קיצור השיל"ה הנקרוא "מעיל שמואל" (סימן א'), שם בענין ברכות השחר כתב וז"ל, יש לחוש להביא עצמו לידי חיוב בכלל הברכות, לאפיקי נפשיה מפלוגתא. עכ"ל. ושם ב"מעיל קטון" (סימן טמן א' ס"ק מ"ז) המוחים למhari"ץ אשר נתחבר סבב הספר "מעיל שמואל" הנ"ל, כתוב על כך בזה"ל, דהרבמ"ס והרא"ש והתוס' סוברים, דכל ברכה שלא נתחייב בה, אינו מברך אותה. ואין כן דעת ספר כל בו ורב נתרונאי ורב עמרם ושיירי הגאנונים. א"ה, וכן דעת האר"י בספר הכוונות, עי"ש. ומכל מקום, נכון לנחות כן כפי אשר כתוב הרב של"ה, או ישמענה (מפי) [ממי] שהוא

אשר העיד על רבו האר"י ז"ל בזה הלשון, ונבהיר עתה עניין מנהג מורי זהה"ה בענין הי"ח ברכות של שחר וענין ציצית ותפילהין וכו' עד פרשת העקדה בכללות, ואחר כך נקבע בפרוטות בע"ה. הח"י ברכות מן על נטילת ידים עד ברכת התורה, היה גוהג לאמרם בביתיו ואפילו בלילה קודם עמוד השחר, ומסדרם כל ברכה מעות שנתחייב בה כמו שכותב בגמרא וכדכתבת הרמב"ם ז"ל, כד שמע קול תרגוגלא מברך הנוטן לשכוי בינה, כד משיח ידיה מברך על נטילת ידים וכו'. והיה נפנה ובודק נקיון, ואחר כך ביום מניח ציצית גדול ומטעטף ואחר כך מניח תפילין, ואחר כך היה הולך לבית הכנסת מעוטר ומטעטף בתפילין ובציצית גדול, לשם מתחילה מן אלהינו שהוא פרשת עקודה. והנה כל הח"י ברכות השחר מן הנוטן לשכוי בינה עד סוף כל ברכות התורה, חייב כל אדם לברך בכל יום אף על פי שלא נתחייב בהם ביום ההוא, כגון שאלה ישן בלילה כלל ועיקר או לנ' בכוסתו או באוזרו ומצנפתו או אם לא התיר מגעלו וכיוצא בזה. והטעם הוא, כי לא נתקנו אלא על מנהגו של עולם ולא על כל אדם ואדם בפרטות. ועוד, כי יכול יש בהן רמז רומו אל דברים ואורות עליונים. ואין ראוי לבטל, חוץ מברכות על נטילת ידים וברכות אשר יצר,

קטון" העתיק לשונו של הפר"ח בזה, אלא שהוסיף תיבות 'סבירת הכל בו והגאנט' בין דבריו ליתר ביאור. אך הפר"ח עצמו, הוא זה אשר אמר 'כבר נתפשט המנהג'.

ובבר קדם לו בזה הרבה שתiliki ותים (סימן מ"ז ס"ק י"ז), אשר העלה להא דכתב הרמ"א שם בשור"ע (סעיף ח') דאפילו לא נתחייב בהן מברך אותן, ולא השמיתו. והוסיף שם על דבריו, ועוד העלה להרב פר"ח הג"ל בזה"ל, והרוצה לצאת עצמו מהספק, ישמענה מי שחייב בה, ויכוין לצאת ידי חובה. והיכא שלא אפשר, כבר נתפשט לאמרם בין נתחייב אין לא נתחייב, כמו שכותב רמ"א ז"ל (פר"ח), ושכנן כתבו פוסקים וכ"כ המקובלים. עכ"ל.

אמנם, מלשון הרב שם במעיל קטון, אין נראה שהעתיק זאת מדברי השת"ז הג"ל, אלא העתיק כן מלשון הפר"ח עצמו, שכן הרב שת"ז לא הזכיר את הב"ח [אמנם נראה דרומו לו במה שאמור 'שכנן כתבו הפוסקים']. אך מן הסתם, מסתבר אמן שהשת"ז היה לו לעיניים למצוא דברי חפין אלו בפר"ח שם.

~~~

עוד ראיתי להר"ח ויטאל ז"ל בספרו פרי עץ חיים (שער הברכות פ"א)

בספר הדרת מלך על הווער בראשית דף י"א ע"א]. אך מה שביאר אח"כ הרח"ו דיש לברכן אף אם לא נתחייב בהן, צ"ע אם ביאר כן על דעת האר"י ממה שקיבל ממנו, או שביאר כן כפי ידיעתו עצמו מותך לימודו או ממה שקיבל מרבותיו [שכן כידוע, היה תלמידו של הר"ם אלשיך ז"ל בתורת הנגלה ואף נסמך על ידו להוראה (ראה "שם הגדולים" בערכו, ובערך הר"ם אלשיך), ואם כן יתכן שמננו קיבל זאת].

~~~

העליה מכל האמור לעיל, על שיטות הפסיקים למחוקותם בקייזור, הוא כך:

שיטה א'

לדעת הרמב"ם, לכתילה יש לברך כל ברכה בשעתה, ומכל מקום אין לברך שום ברכה אם לא נתחייב בה. וכן מוכחת מסתימות הגמרא בברכות שם). וכן דעת רב סעדיה גאון. וכן היא סתימת בעל הלוות גדולות והר"ף שם בברכות. ובארחות חיים כתוב שכן דעת הראב"ד כדעת הרמב"ם. וכן דעת הר"א בן הרמב"ם בתשובותיו. וכן נוטה דעת הר"ן בפסחים כהרמב"ם. וכן דעת הריא"ז בפסקיו.

ובן סתימת לשון התיכאליל הישנים נושנים וגם המאוחרים מהם,

שאם לא ישן בלילה כלל או אם לא הוזכר לנקבים אינו מברך אותן, וחוץ מברכת שעשה לי כל צרכי בט"ב ויום הכהנים שאו הכל אסורם בנעילת הסנדל. עכ"ל.

הנה בראשית דבריו שם, העלה את מנהג האר"י לברך כל ברכה מברכות השחר בשעה שנתחייב בה, כסתימת לשון הגמרא וכדעת הרמב"ם. אך לאחר מכן, מד"ה והנה כל הח"י וכו', ביאר עניינים בפרטות, ונראה שאליו דבריו עצמו [של הרח"ו], כפי שהקדמים כן בראשית הדברים שכחוב 'וآخر כך נבאים בפרטות בע"ה'.

ולכארה כן נראה לוחכיה מן הווער (בהקדמה דף י' ע"ב) דיש לו לאדם לברך ברכות השחר בשעה שנתחייב בהן, ז"ל, כד בר נש קאים בцеפרא, אית ליה לברכה למאירה. בשעתה דפקח עיני, היק מברך. הכי הוא עבדי חסידי קדמאי, נטלא דמייא והוא יhabi קמייחו ובזמנא דעתعرو בלילא אסחן ידייחו וקיימי וכו'. עכ"ל. וכן הנראה, על פי זה נהג כן האר"י לברך כל אחת ואחת בשעתן [מיד, אחר שנטל ידיו מכל שהচין לו מבערב בסמוך למיטתו].

נמצא, דאף דעת האר"י ז"ל הייתה לברך כל ברכה בשעתה בעת שנתחייב בה, כדעת הגמרא והרמב"ם [וראיתוי מובה, שכן כתוב גם

נמצא לשיטה זו, שלדעת כל הגאננים והפוסקים הנ"ל, אין לברך ברכה שלא נתחיב בה.

שיטה ב'

לדעת התוספות והרא"ש, ברכת "הנותן לשכוי בינה", יכול לברך אותה אף אם לא שמע קול התרגגול. אולם שאר ברכות שאדם נהנה מהן, כגון "עוטר ישראל בתפארה" וכן "מלביש ערומים" וכיוצא בהן, לא יברכם אלא אם כן נתחיב בהן. אך לא הביינו דעתם לגבי שאר ברכות, אלו ברכות נחשות הנהאה לעצמו ואלו לא נחשות כן.

וכן דעת הטו. אלא שהוסיף לבאר ולומר, שמלבד ברכת "הנותן לשכוי בינה", אף ברכת "א-להי נשמה" ו"ורוקע הארץ על המים" ו"המclin מצudi גבר", יכול לברכן אף אם לא נתחיב בהן, לפי שהן על סדר העולם והנהגתו. אבל ברכות שהן על הנאותיו, כגון "מלביש ערומים" או "אור ישראל בגבורה" או "עוטר ישראל בתפארה", לא יברך אם לא נהנה.

אולם, לעניין ברכת "א-להי נשמה", משמע לכואורה שאין כן דעת התוספות והרא"ש, ונראה דעתם שנחשבת היא מן הברכות אשר הן הנהאה לאדם עצמו.

סתימת לשון הרמב"ם, לאמרה כל ברכה בשעתה ושאין לברך ברכה שלא נתחיב בה. וכן הסדר בתכלאל מהר"י בשיריו ובתכלאל מהר"י משתא. ואף מהר"י וננה [אשר כבר החל בכמה דברים לננות אחר דבריו השו"ע והפוסקים האחרונים] כתוב כן בפניהם סידורו, אלא שבפирושו לסידור העלה לדעתו החולקים, אך דעתו עצמו כתוב בפניהם סידורו כלשון התכאליל היישנים.

אולם לדעת הגאננים רב נטרונאי ורב עמרם, מפני טינופת ידים העשניות העשויות למשמש, לא יברך כל ברכה וברכה בשעתה, אלא ירחץ ידיו תחילת, ולאחר כן יברכם מיד, אך לא הוציאו לברך את כולן יחד בבית הכנסת. וכן דעת תלמידי רבינו יונה [והרשב"א]. וכן נראה לבאר דברי הראבייה בשם רבינו חננאל. אף נראה לדעתם [כמפורט בדברי רס"ג הנ"ל], שאין לברך ברכה שלא נתחיב בה. וזאת ממש מדברי השבלי הלקט בשם תשובה הגאננים, שמצו לרב עמרם גאון שהסיר ברכת "עוטה ישראל בתפארה", לפי שלא נהגו כן במקומם. ובכן דעת רב נטרונאי גאון.

וכן דעת מרן הבית יוסף להחמיר [וכדעת הרמב"ם], וכן הכריע בשו"ע. וכן נראה ממנהג האר"י, שכרכתו נוטה.

ובן דעת הר"ח ויטאל, שיש לברך בכל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן, מלבד ברכות "על נטילת ידים" ו"אשר יצר" שאם לא ישן בלילה כלל או אם לא הוצרך לנקיים אינו מברך אותן, וחוץ מברכת "עשה לי כל צרכי" בט"ב ביום הכפורים [וצ"ע אם כתוב כן ממה שקיבל מהאר"י, או שכותב זאת מדעת עצמו או שקיבל זאת מרבותיו].

נמצא לשיטה זו, שלדעת הפסקים הנ"ל, יש לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן, ואפילו ברכות שהן להנאת עצמו.(Clomor, אף אם לא עשה צרכיו ציריך הוא לברך "אשר יצר", ואף ביום הכפורים ותשעה באב ציריך הוא לברך "עשה לי כל צרכי" ו"המעביר שינוי" [וכן כתבו המאירי והכל בו, ראה לעיל בדבריהם].

~~~

ם קצרו של דבר סמ

לדעת המאירי, דעת מקצת גאנונים, שיש לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן. ולדעת הכל בו, כן דעת רוב הגאנונים [ומדברי האחראונים בויה, אין ראייה, שכן כולם נסמכים על דברי הכל בו שהובאו בבית יוסף].

אולם מלשון הגאנונים עצםם בסידוריהם [וכן מדברי רס"ג בסידורו], לא משמע כן. ומלבך

נמצא לשיטה זו, שלדעת הפסקים הנ"ל, יש לחלק בברכות השחר בין ברכות שהן להנאת עצמו לבין ברכות אשר הן על סדור העולם והנוגתו.

שיטה ג'

לדעת הרמב"ז, סדר ברכות הללו של שחרית, ברכות שבח זה על נוהג העולם. ואפילו לא שמע שכוי, מברך עליו, וכן בכולן. ושכן נהגו, ומנהג ישראל תורה היא [ולדעת הרשב"א, כן היא דעת הר"י ברצלוני].

ובכתב המאירי, שכן דעת קצר גאנונים, שברכות אלו על סדרי המציאותות נתקנו, ואף על פי שלא הווקק להם מצד עצמו חייב לברך.

אך כתוב הכל בו, שכן נהיגו רב טרונאי ורב עמרם ושאר הגאנונים לסדר את כולם, אפילו לא עשה המעשה. אולם מן האמור לעיל בדעת הגאנונים הנ"ל, אין נראה כן.

ובן דעת הרמ"א בהגחת שו"ע, וכן דעת הב"ח על הטור. אולם כתבו כן, בהסתמך על דברי הכל בו הנ"ל אשר העלהו הבית יוסף שם, אשר כביכול כן דעת אלו הגאנונים, שכן לא רואו דברי הגאנונים במקורות. אמןם כפי המבואר לעיל, אין הדבר מוסכם כן.

אף הشو"ע הכריע בזה דעת הרוב הנ"ל.

על כן, אנו בני ק"ק תימן, הנה מלבד שהדבר פשוט למנהגינו שאנו צועדים בזה לאורו של רבינו הרמב"ם, ובמוכחה כן גם מן התקালיל ישנים עם חדשים. עוד יש לנו לדעת, אשר מנהגינו בזה מיסוד על אדני פז, ויסודותיו כראוי מוצק חזקים.

ולפיכך, אין לנו לברך שום ברכה מברכות השחר אם לא נתחייבנו בה, כగון מי שלא שמע קול תרנגול וכיוצא בזה או מי שלא ישן כל הלילה. וכל המברך ברכה שלא נתחייב בה, הרי הוא מביא עצמו לידי ברכה לבטלה.

זאת, אף מדברי רוב כל הראשונים הנ"ל, מוכחה גם כן שאין זו דעת הגאנונים כלל. אלא שחדיש כן הרמב"ז מדעתו [ולדעת הרשב"א כ"ה דעת הר"ר ברצלוני], ויש מן הראשונים דסבירא לו כוותיה.

נמצא, שאין הדבר מוסכם כן לדעת הגאנונים, שיש לברך כל ברכות השחר אף אם לא נתחייב בהן. אדרבא, מוכחה ביותר שאין כן דעתם כלל.

יתירה מזאת, לדעת רוב השיטות [שיטה א' וב'], אין לברך את רוב ברכות השחר אם לא נתחייב בהן. ולදעת מיעוט השיטות [שיטה ג'], יש לברכן אף אם לא נתחייב בהן. ואמנם,

סימן ב

אמירת ברכות כشنגע בבשרו

מחשש שהוא נגע בבשרו מוקדם בעת אמירת הגדה או הallel.

אלא ודאי מוכח מכאן, שיכول לברך ברכות אלו [גואל ישראל ו"הגפן"] אף כשהאין ידיו נקיות, וכפשת לשון gamra בברכות הנ"ל, דבאמת לא ניתנה נטילת ידיים לברכות [וכמו בא לעיל בשם הרاء"ש].

~ ~ ~ ~ ~

אולם ראיתי להר"ן שם [על הריא"ף (דף כה. ד"ה דילמא)] שהקשה על gamra הנ"ל וז"ל, ואם תאמר, ואי נגע, לברכה בני פסול. גורשין בפרק שני נזירים (נוזיר דף נט). מהו לחוק בגדו בתפלת, אל אסור, ולית הלכתא כתיה. משמע, הא שלא בגדו, אסור, משום דנגע. יש לומר, אי נגע, ה"ג שאף לברכה פסול. אבל הכא, לא נגע ודאי, אלא דאסחי לדעתה, וידים של היסח הדעת כשרות לברכה ולתפלת, אלא שנזרו בהן לעניין טומאה ועשו אותן שנית. ועל ידיים אלו של היסח הדעת, אמרו שהנותן ידיו לפירות הרי זה מגסי הרות. אבל לא בודאי נגע, שהרי פסולות הן לברכה. עכ"ל.

אמנם מסתימת לשון gamra בברכות (דף ס:), הנה ראיינו שמותר לברך ברכות קודם שיטול ידיו, ואף אם נגע במקומות המכוסים [ומסתמא נגע, שכן הידים עוסקות בכך]. אך עדין יש מקום קצת לעיין [לרווחא דמיילתא]. היכן מצינו זאת בגמרה בפירוש.

~~~

איתא בגמרה פסחים (דף קטו): דאדבירה רב הסדא לרבענו עוקבא ודרש, נטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו בטיבול שני. ואקשיןן התם, למה לי נטילת ידיים תרי זמני. ואסקיןן, כיון דבעי למימר אגדתא ולהילא, דילמא אסוחי אסחה לדעתה, ונגע. עכ"ב. ופירש רש"י ונגע, בבשרו. עכ"ל.

הנה אם משום דהסיח דעתו בעת אמירת הגדה או הallel [ונגע בבשרו] על כן ציריך הוא אח"כ ליטול ידיו שנית קודם האכילה, לפי זה לכארוה יש להקשות, הייך אם כן יברך בינתיהם [לאחר הגדה והallel] ברכות "גואל ישראל" (נ"א גאל ישראל) וברכות הגפן על כוס שני [לנוחגים לברך עליו] קודם שיטול ידיו, ומדוע לא אמרינן שיטול ידיו אף קודם שיברך ברכות אלו

دلעיל, מוכח להדייא דשרי לברך ברכות אף במקום דחייבין דילמא נגע. ואולי זה רמז הכספי משנה ההלכות תפלה (פ"ד ה"ב), עי"ש.

םם קצרו של דבר סם

מלבד המוכח מסתימת לשון הגמרא ברכות שאפשר לברך ברכות אף קודם שנטול ידיו. הנה אף מגמרא פסחים הנ"ל, נמצינו למדים כן שモתר לברך ברכות גם כשייש חשש טמא נגע בברשו.

אמנם אחר מהכת"ר, יש לחלק בין י"ח ברכות של תפילה לבין סתום ברכות, דווקא לתפילה תיקנו נטילת ידיים אך לא לברכות. וכדכתב כן הרא"ש [כג"ל], וכן דעת הרמב"ם ועוד ראשונים.

ובאמת, שם בגמרא נזיר, מيري לחור בשעת תפילה ממש [ולא בשעה שמברך סתום ברכות], ולפיכך דיקיינן דבנגע בברשו אסור. אך אין מכאן כל הוכחה ודיווק לעניין סתום ברכות כבcaaן. אדרבה, מגמרא ברכות

סימן ג

אמירת קריית שמע [וברכות] בשדייו מטונפות

הכسا, מהיצה יש בינו לבין בית הכסא, ופשט ידיו לפנים מן המחיצה. עכ"ג.

וכן העלה הרי"ף (שם דף טו.) מימרא זז, אלא שגרס 'או ידו מטונפת מבית הכסא'. ואחר כך כתוב שם בזה"ל, וכיימה לנ' כרב הונא. חדא, דהוא רבייה דרב חסדא. ועוד, דקא מקשין מינה בפרק אמר לדם המונה אמר רב פפא וכו', מדקא מקשין מינה שמעין דהילכתא היא. עכ"ל.

אף הרמב"ם (הלכות קריית שמע פ"ג הי"א) פסק כן וז"ל, היה נטישת צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ולא היה להן ריח רע כלל מפני קטן או יבשתן, מותר ל��רות [קריית שמע], לפי שאין לה ריח. עכ"ל. אלא טסיטים שם בזה"ל, ובמה גאנונים הורו שאסור לו ל��רות אם היו ידיו מטונפות, וכן ראוי לעשות. ע"ב. וביאר הכסף משנה (שם) דברי הרמב"ם אל"ז, שאע"פ שבפי הדין אינו עולה הוראת הגאנונים ז"ל, מ"מ כך ראוי לעשות, דבר מגונה הוא ל��רות ק"ש וידיו מטונפות.

אמנם תלמידי רבינו יונה (על הרי"ף שם ד"ה איתמר) גרסו ג"כ כהרי"ף או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא,

שما אמר, הא דמשמע מגمرا פסחים שמוטר לברך ברכות אף כ שיש חשש שהוא נגע בבשרו, אולי זה דוקא בכחאי גונא دائיכא ספק שהוא נגע. אך בכחאי גונא דודאי נגע בבשרו, מהיכא תיתי דמוטר לברך ברכות קודם שיטול ידיו. והרי אדם בעת שתינו קרוב לדאי שנגע בבשרו, דהא ידים עסקניות הן, והיאך אם כן יברך ברכות השחר קודם שיטול ידיו.

ואמנם עוד יש מקום לעיין, מדויע לא חש הרמב"ם [וهو הדין לשאר הראשונים דסבירא לנו כוותיה] לדברי הגאנונים הנ"ל לענין שלא לברך עד שיטול ידיו תhilah, והרי מצינו בדומה ליה שחש לדבריהם.

~~~

הכבי איתא בגמרא ברכות (דף כה.) צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא, רב הונא אמר מותר ל��רות קריית שמע, רב חסדא אמר אסור ל��רות קריית שמע. אמר רבא, מ"ט דרב הונא, דכתיב כל הנשמה תהלל י-ה. ורב חסדא אמר אסור ל��רות ק"ש, מ"ט דרב חסדא, דכתיב כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. ע"ב. ופירש רשי", ידיו בבית

ביבישה, אפילו הכי קשה, שהרי אמרו דעתה כחרס אסור ע"פ שהיה יבישה ואין ריח רע יוצא ממנה, אפילו הכי אסורה. ורבינו משה ז"ל רצה ליווה מזו הקושיא וכותב 'נטישת צואה על בשרו או ידו מטונפות מבית הכסא', ככלומר שאין בו ממשות אלא לחלק בעלמא שנתפשט בשרו או ידו מטונפות ומתוך קטנותו ויבשותו נدون אותו כאילו אין שם צואה כלל, ואפילו הכי אינו מתקין.adam איתא דאיiri בענין זה, למה היה אסור רב חסדא מטעם כל עצמותי תאמרנה, דכיון שהוא כל מעט ויבש שאנו דנין אותה כאילו לא היה שם צואה כלל, נמצא שככל עצמותיו נקיים. ורב הונא נמי, למה החוצר להתר מטעם דכל הנשמה תחוללה, שאיפלו بلا זה מוותה, כיון שאין בו ממשות. על כן נראה יותר נכון כמו שתכתבו תחללה, אפילו בצואה שאינה יבישה מיيري, ולא גרשין 'מטונפות'.

[ן]דייקין נמי דמקשים [בגמרא יומא] ממלתיה דבר הונא גבי צואה במקומה, ומסתמא צואה במקומה לא איירי ביבישה. עכ"ל.

עוד כתבו שם, דלענין פסק הלכה, פסק הריא"ף דמותר קרב הונא, והביא ראה לדבריו כתוב בהלכות. אבל רבינו האי גאון ז"ל ומפרשים אחרים, פסקו לחומרא קרב חсадא. וاع"פ שמכח ההלכה נראה קרב הונא,

ועוד כתבו שכן הגירסה בספרי הגמרא המדוייקים. אלא שפירשו בשונה מהרי"ף, דמיירי בצואה שעומדת בשרו תחת בגדיו או שהכנים ידיו מן הבית לבית הכסא דרך חור אחד ולא הניתם שם אלא תלויים ועומדים ואין ריח רע מגיע אליו כלל, ושבגון זה נחלקו בגמרה והתייר רב הונא לקרות ק"ש ואע"פ שאינה יבישה. דכמו דצואה אחרת אם מכסה אותה בכליל או בדבר אחר מותר לקרות ק"ש אצלו אפילו בתוך ארבע אמות כיון שאינו מגיע אליו ריח רע ממנה, הוא הדין ג"כ לצואה העומדת בשרו כיון שמכוסה בבדיו ואני מריח אותה כלל או כשיידיו בבית הכסא כיון שאין מגיע אליו ריח כלל, מותר לדעת רב הונא. אך אם עומדת בגוףו במקום שאפשר לראותה, אסור לקרות ק"ש כנגדה לכ"ע. עכ"ד.

והקשו שם על הריא"ף והרמב"ם בזה"ל, והראי"ף ז"ל ורבינו משה ז"ל גורסים 'צואה על בשרו או ידו מטונפות מבית הכסא', ואני מעמידים חילוק בין שהיה תחת בגדיו בין שלא יהיה, בכל עניין מותר. ותימה הוא זה, היאך אפשר שבידיו מטונפות מן הצואה או בצואה בשרו ועיניו רואות, יקרא ק"ש, ולהלא משנה שלימה שניינו 'כמה יריחק מהם ומין הצואה ארבע אמות'. ואפילו נאמר דהכא מיيري

על מלכות שמים שלמה, יפנה ויטול
ידייו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל,
וזו היא מלכות שמים שלמה. א"ר חייא
בר אבא א"ר יוחנן, כל הנפנה ונוטל
ידייו ומניה תפילין וקורא ק"ש ויתפלל,
מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח
והקfib עלייו קרבן, כתיב ארחץ
בנקיע כפי ואסובבה את מזבחך ה'. א"ל
רבא, לא סבר לה מר כאילו טבל,
כתיב ארחץ ולא כתיב ארחץ. אמר
ליה ר宾נא לרבא, חוי מר האי צורבא
מרבן דאתא ממערבה ואמר, מי שאין
לו מים לרחוץ ידיו, מקנה ידיו בעפר
ובצדור ובקסמית. אמר ליה שפיר
קאמר, מי כתיב ארחץ במים, בנקיע
כתיב, כל מידי דמנקי. דהא רב הсадא
לייט אמאן דמהדר אמייא בעידן צלותא.
והני מיל' לקריית שמע, אבל לתפילה
מהדר וכו'. ע"כ.

וכן העלה הרי"ף (שם דף ת) כלשון
הגמרה הנ"ל. וכן פסק הרמב"ם
(שם ה"א) בזה"ל, הקורא קריית שמע,
רווחץ ידיו במים קודם שיקרא. הגיע זמן
קריאה ולא מצא מים, לא יאחר קריאתה
וילך לבקש המים, אלא מקנה ידיו
בעפר או בצדור או בקורה וכיוצא בהן,
וקורא. עכ"ל.

מלשון הגמורה שם, במימרות של
רבי יוחנן, משמע שאמר כן
[ר' יוחנן] לענין קריית שמע, ולפיכך
נקט על מלכות שמים שלימה, דבקריית

מפני שהיא נראת רחוק בעיניהם להקל
בענין זה כל כך, רצוי לפסוק מסבואר
כרב חסדא לחומרא, ומסתייעא קצר
מדחוין בהאי אידך מימרא דריה רע
שיש לו עיקר ההלכה כרב חסדא
דברירותא מסתייעא ליה. ואין זה כלום,
שאם הלהכה כמוותו בענין אחר
שהברירות מסיעות אותו, מה טעם
הוא שנפסוק כמוותו במא שלא סייעו.
אלא ודאי, על פי הלהכה, הנכוון כמו
שפסק הרי"ף ז"ל, מפי מורי הרב נר"ה.
עכ"ד.

מדבריהם מוכת, דאף בזה החמירו
הגאונים ופסקו כרב
חסדא, מפני שהיא נראת רחוק בעיניהם
להקל בענין זה כל כך, אף שטעיקר
הדין הלהכה כרב הונא. אלא שדו
[תר"י] לדבריהם.

ובאמת דבר זה צריך ביאור, דהא
קיימת לנו בגמרה שם (דף טו).
דה庫רא קריית שמע צרך שירחוץ ידיו
או לפחות יקחם בכל מידי דמנקי אם
אין לו מים. וכן העלו הרי"ף (שם דף ח).
והרמב"ם (שם ה"א, וכמופייע לךון בסמוך). אם
כן, מן התימה לבארה, היאך התירו
כאן לכתהילה כשידיו מטופחות, לקרוות
ק"ש ללא רחיצה במים או בכל מידי
דמנקי.

~~~

הנה בגמרה שם (דף יד:) איתא, אמר
רבי יוחנן, הרוצה שיקבל עליו

מודר לו לקרוט ק"ש לכתהילה ואפילו לא רחץ ידיו, לפי שהלכה היא כרב הונא. וכן כתב הריב"ף להדייא, וכן העלה הרמב"ם. ובאמת, כן משמע אף מלשון הגמרא בדברי ר' יוחנן שאמר 'הרוצה שיקבל עליו' וכו', מבואר לעיל.

אללא שהרמב"ם חש לדברי הגאננים האוסרים לקרוט ק"ש בשידי מטונפות, ולפיכך סתום את ההלכה בדבריהם (שם ה"א) וכותב שהקורא ק"ש צריך לרוחץ ידיו במים קודם שיראה. אך ודאי אף הוא סובר שם קרא ק"ש בלבד רחיצת ידיים, לא עשה איסור, אלא שאין ראוי לעשות כן.

אבל לעניין תפילה, כבר כתב הרמב"ם (הלכות תפילה פ"ד ה"א) שהיוב רחיצת ידיים קודם התפילה, הוא היוב מן הדין, והוא מהמשה דברים המעכבים את התפילה אע"פ שהגיע זמנה.

והגמ שאותם הגאננים אשר הוכיר הרמב"ם [גבוי קריית שמע], לשיטתהו אויל שאין לברך אפילו סתום ברכות כשאין ידיו נקיות וכ"ש ק"ש, מכל מקום לעניין אמרת ברכות קודם נטילת ידיים, לא מצאנו לו להרמב"ם שהחש לדברי אלו הגאננים הסוברים שאין לברכם כל עוד לא נטל ידיו, אלא רק לעניין קריית שמע חש לדבריהם. ונראה דנקט כן בדוקא, ממשום דהכי איתא להדייא בתلمוד גבי

שמע איכא קבלת עול מלכות שמים, ועל כך אמר לקמן דהני ملي' לק"ש וכו'. מה גם, דכל הענין שם עוסק בדייני ק"ש.

עוד משמע מדברי רבינו יותנן, דלענינו נטילה לкриית שמע קא מיררי, דהנטול ידיו לק"ש הרוי זה מקבל עליו על מלכות שמי שלימה. دائ' מיררי לעניין הנחת תפילין לкриית שמע, הא כבר אמר לעיל בסמור, דכל הקורא קריית שמע בלבד תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו.

ומהא דקאמר רבינו יוחנן 'הרוצה שיקבל עליו' וכו', משמע דיין זה חיוב, אלא הידור מצוה וחסידות לעשotta בשלימות. ואולי לזאת ליט רב חסדא אמרן דמהדר אמריא לק"ש, לפי שumbedל הוא את עיקר קיומ המצווה בזמנה, ומה יועל כבר הידור זה של נטילת ידיים לאחר מכן.

~~~

עתה לפי זה, נבווא לבאר את דעת הריב"ף והרמב"ם, ולישב את דבריהם אל נכון.

הנה על פי המובא לעיל מבואר, שמעייקר הדין אף מי שהיתה נטישת צואה על בשרו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא [אך לא היה להן ריח רע כלל מפני קטן או יבישתן],

הרמב"ם להחמיר עליה דיטול ידיו קודם
שיקרא ק"ש.

מה שאין כן סתום ברכות שלא נאמר
בזה כן, הנה אף אם נגע בודאי
בבשרו, לא ראה הרמב"ם להחמיר עליה
ליטול ידיו קודם שיברכן.

~~~

אמנם, דין זה לכוארה צריך לי עיון
קצת. שכן אם נאמר
שמיעיקר הדין יכול אדם לקרות קריית
שמע אף קודם שיטול ידיו, אלא שמן
הראוי ליטול קודם קרא ק"ש, משום
דבר מגונה הוא לקרות ק"ש וידיו
מטונפות. וכדעת הרמב"ם. אם כן,
היאך יברך 'אשר קדשנו במצוותיו
וזיווגנו', והרי חכמים התייחסו מעיקר
הדין לקרות קריית שמע קודם שיטול,
ולא ציוו לנו ליטול מן הדין, אלא רק
מצד חמරא וחסידות.

אך נראה, שיש לנו בזה דין מחדש.
שלא רק על דברים המחייבים
מן הדין, יש לנו לברך 'אשר קדשנו
במצוותיו זיווגנו'. אלא אף על דברים
הראויים לעשותם מדין חסידות, כגון
קריית שמע שאמרו 'כל הרוצה לקבל
עליו על מלכות שמי שלימה יפנה
ויטול ידיו וכו', אף בזה העשויה כן
יכול לברך ולומר 'אשר קדשנו
במצוותיו זיווגנו'. שכן מסתימת לשון

ק"ש 'הרוצה שיקבל עליו על מלכות
שמי שלימה יפנה ויטול ידיו וכו',
משא"כ גבי שאר ברכות שלא אמרו
כן.

~~~

לפי זה יש לנו לומר, הנה אם בקרית
שמע שאדם מקבל על עצמו על
מלכות שמי, אף על פי כן אמרינו
בגמרה דמעיקר הדין יכול לקרות כן אף
אם היו ידיו מטונפות מבית הכסא או
שייש נטישת צואה על בשרו. אם כן,
כל שכן הוא שיכoli לברך באופן זה גם
שאר ברכות [מלבד ברכות שמונה
עשרה שבתפילה].

והרי נגיעה אדם בבשרו, לא חמורה
יותר ממי שהיו ידיו מטונפות
 מבית הכסא או ממי שייש נטישת צואה
על בשרו, אדרבא הם חמורים יותר.

אם כן, הרי לנו מן הגמara הוכחה
חוותכת, דמותר לברך ברכות אף
אם נגע בבשרו, ואפיו בכחאי גוונא
שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא או שייש
נטישת צואה על בשרו. ושמיעיך הדין,
אף קריית שמע מותר לקרות בכחאי
גוונא.

אולם בקרית שמע שיש בה על
מלכות שמי, ובה אמרו
בגמרה 'הרוצה שיקבל עליו על מלכות
שמי שלימה יפנה ויטול ידיו', ראה

מן פנוי קטן או יבישן], מותר לו לקרות ק"ש אף אם לא רחץ ידיו. וכן משמע מדברי רבי יוחנן שם בגמרא, כנ"ל.

אלא שהרמב"ם חש לדעת הגאנונים האוסרים לקרות ק"ש אם היו ידיו מטונפות, וכותב שכן ראוי לעשותות. ולפיכך סתום את ההלכה בזה [במקום אחר] בדבריהם.

אמנם לגבי סתום ברכות [מלבד י"ח ברכות תפילה], לדעת הריב"ף והרמב"ם, כל שכן שמייקר הדין יכול לברכן כשנגע בבשרו ואפילו אם הייתה נטישת צואה על בשרו או היו ידיו מטונפות מבית הכסא. ובזה לא חש הרמב"ם לגאנונים כלל.

לפי זה, עוד מובן לדעת הרמב"ם, הייך הנוטל ידיו לתפילה או לאכילה, יכול לברך "על נטילת ידים" אף קודם הנטילה ממשום עובר לעשיותן, שהרי לא תקנו נטילת ידים לברכות סתום אלא לתפילה ולאכילה. וכן סתימת לשונות התכאליל בזה בדבריו [ובעו"ה נעהה עוד תשובה מיוחדת לעניין זה, באחד הגילונות הבאים]. ואף בדרך האחרון בטימן עוד היו ת"ח לא מעטים שנהגו לברך קודם הנטילה או לפחות קודם סיום הנטילה [וראה מה שהערכנו על כך בתכלאל עץ חיים החדש, עמוד תש"ז הערכה תל"ב. ועיי"ע בחיבורינו מסכתא דמיהר"ץ מהדור"ב], במאמר "למען ידעו דור אחרון"].

התלמוד 'ויטול ידיו', ממשמע שיטול את ידיו בברכה, וכן נראה להראותים שתופסים כן לשון התלמוד בכלDOCתי **כיווץ"ב.**

~~~

לפי זה יוצא לנו בירור דין גם לגבי סוכה. דהנה כתוב הרמב"ם (הלכות סוכה פ"ז ה"ג) בזה"ל, וממי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים, הרי זה משובח. עכ"ל. שכן משמעו שלשון המשנה (סוכה פ"ב מ"ה), ועיי"ע שם להרב המגיד.

והנה על פי האמור לעיל, ממשמע דאי אם איןנו צריך אלא לשנות מים בלבד, יכול להכנס לסוכה ולברך בשביל כך אשר קדשו במצבותיו וציוונו לישב בסוכה' ולשתות ואחר כך לצאת, ולא הויא ברכה לבטלה.

ס"מ קצרו של דבר ס"מ

לדעת כמה מן הגאנונים, מי שהיה נטישת צואה על בשרו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא, אף אם לא היה להן ריח רע כלל, אסור לו לקרות קריית שמע, עד שירחץ ידיו. והוא הדין לשיטתם אף אם נגע בבשרו.

אך לדעת הריב"ף והרמב"ם, מעיקר הדין אף מי שהיה נטישת צואה על בשרו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא [אך לא היה להן ריח רע כלל

לקבל עלי' וכו'. משמע דהוא הדין אף לנכנס לסתוכה רק כדי לשנות מים בלבד [מדינה חסידות], יוכל להכנס לסתוכה ולברך בשבייל כך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לישב בסוכה' ולשתות ואחר כך לצאת, ולא הויא ברכה לבטלה.

ועל פי האמור לעיל, שלא רק על דברים המחויבים מן הדין, יש לנו לברך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו. אלא אף על דברים הראויים לעשותם מדין חסידות, כגון נטילת ידים לクリת שמע שאמרו 'כל הרוצה'

סימן ד

דין המקדים "זוקף כפופים" ל"מתיר אסורים"

כתב 'ולא אמרינן מתיר אסורים, דבזוקף כפופים סגי ליה'. משמע מלכתחילה לא יברך "מתיר אסורים", ולאו דוקא אם בדייעבד הקדים ובירך "זוקף כפופים" [כהבנת הר"א והבית יוסף]. ולפייך השמייט רב עמרם את ברכת "מתיר אסורים" לגמורי מסידורו. וכבר העיר על כך בכרci יוסף (שם אות ב'), שכן ראה בסדר רב עמרם כת"י [לפי שעדיין לא נדף סידורו זה בומנם, אלא מאוחר יותר].

אולם נראה דייש לפреш קושיות הטור כך, דהකשה על רב עמרם מודיע מלכתחילה כתוב שלא יברך "מתיר אסורים". שכן ודאי ראה הטור דברי רב עמרם בסידורו עצמו, כפי שמעלה ממנו בעמkommenות רבים. אלא שהיה לו לטור במקומות רבים. לומר 'כיוון שבירך זוקף כפופים' דהינו אף לכתחילה, ולא לשון 'שבירך' המשמעו דיעבד. ואמנם, זה הלשון הטעחו להר"א ולהבית יוסף להבין דדוקא דיעבד.

~~~

ואמנם, מהו שבדקתי בבית יוסף, נראה לי, שלא הגיע לידי סידורו של רב עמרם גאון [והוא הדין

ראיתי להטור (או"ח סימן מ") שהקשה בזה"ל, וראיתי בסדור רב עמרם, כיוון שבירך זוקף כפופים אין לברך מתיר אסורים. ואני יודע למה, דהא בגמרא מפרש כל אחת למלה נתקנה. עכ"ל. ומכל מקום, נראה דלא סבירא ליה להטור כדעת רע"ג, אלא כסתימת לשון הגמara והפוסקים, שיש לברך את שתיהן.

וכתב שם הבית יוסף בזה"ל, ונראה ליישב, שאף על פי שצרכיך לברך שתי ברכות אלו, ציריך לברך תחללה ברכת מתיר אסורים וכדאיתא בגמרא וכו'. ואם בירך תחללה זוקף כפופים, קאמר רב עמרם שלא יברך אחר כך מתיר אסור, שלפי שבכללו זיקפת הקומה היא תנועת האברים ולמה חוזר לברך פעמי שנית על זה. וכן כתוב רבינו הגדול מהר"י אבוחב ז"ל. עכ"ל.
על בסיס זה, פסק בש"ע (סימן מ' סעיף ה') שאם קדם ובירך "זוקף כפופים" קודם שבירך "מתיר אסורים", לא יברך עוד "מתיר אסורים".

אך המעניין בסידור רב עמרם, נראה שאין דבריו מכוננים למה שתירץ הר"י אבוחב והבית יוסף. שהרי שם

על כן נראה, דברמת כן יש לברך ברכת "מתיר אסורים" אף אם קדם כבר ובירך "זוקף כפופים". דומהה نفسך, אי סבירה לנו כרב עמרם גאון בסידורו, הרי יש לנו להשמי ברכת מסידורינו, "מתיר אסורים" לגמורי מסידורינו, וככ"ל. והרי לא הושמטה ברכה זו מסידורינו, ומכאן דלא קיימת לנו בהא כרע"ג. זאת ועוד, דהא קיימת לנו כהריע"פ והרמב"ם وسيעתם דלא השמיתו ברכת "מתיר אסורים" כלל. וכן נראה הסכמת הטור. וכן הוא מנהגינו קדמון. ואף מREN השו"ע ושאר האתורנים, אילו היו רואים סידור רע"ג בפנים, היו מודים זהה.

סם קצרו של דבר סם
מי שהקדים ובירך ברכת "זוקף כפופים" קודם ברכת "מתיר אסורים", צrisk לחזור ולברך שוב ברכת "מתיר אסורים". כן דעת הרמב"ם. וכן הוא מנהגינו קדמון.

להב"ח, ושאר נושא כליו של הטור], אלא מהה שהובא בטור ובשאר ראשונים בשמו. מלבד הטור עצמו, שהיה לפניו סיורו של רע"ג [ונראה שרך עד זמן של הטור ומעט לאחריו, היה נפוץ סיור רע"ג. אך מאו המצתה הדפוס, כבר נתמעטו העתקותיו, ולפיכך כמעט ולא נתגללה סיור זה לפני האחרונים מזמן של הריע"א והלאה, עד הזמן שנדפס]. ובאמת, אילו היה רואה הבית יוסף את סידורו, היהโน כה לדעת שאין הדבר בא ומוסכם כן, ואפשר שהיה מודה דאף בכח"ג יש לברכה [ברכת "מתיר אסורים"].

אף היב"ח (שם), גם שלא ראה סידורו של רע"ג, מכל מקום אף הוא הכריע כן, דאף אם הקדים ובירך "זוקף כפופים", צריך לברך "מתיר אסורים". וככ"כ המג"א בשו"ע (שם ס"ק י"א) בשם רשל' [ואף המג"א עצמו, אילו היה רואה דברי רב עמרם עצמו תוק סידורו, נראה שלא היה מסתפק בזה].

השלמת תיבת 'מהריה' שנশמטה בתכלאל ע"ח

מאות וחמשים שנה [ואף בתכלאל עתיק על קלף, אשר יש המיחסים את זמנו עד לשנת ה'פ"ט ל'צירה], ועד الآחرونים שבهم מתכלאל הר"י וננה [משנת ה'ת"ה] וככל התכאליל שאחורי עד זמן מהר"ץ, בכולם הנוסח כן ימלוך עליינו מהריה אתה לבדך.

אף בתכלאל עץ חיים מהדורא קמא שבכתיבת יד קדשו של מהר"ץ (יציל בדף"צ עם מדרש הסורות ויתירות, עמ' 396), מופיע הנוסח כן.

אלא שבתכלאל עץ חיים כת"י רצאי, שם מופיע הנוסח כך ימלוך עליינו אתה לבדך, בהשמטת תיבת 'מהריה'.

מן הנראה, נשמטה שם תיבת זו בשגגה, מחמת הריגל לשון הכותב כן בנוסח דומה שבברכת "השיבה" שבשמונה עשרה, שם באמת הנוסח כן ימלוך עליינו אתה לבדך' ללא תיבת 'מהריה'.

ומכיוון שרוב ככל העתקים כת"י של התכלאל עץ חיים הוועתקו מכת"י רצאי, על כן בכולם השתרש השמטה זו. ואף מהדורא הראשונה אשר נדפסה [ע"י הראה"ג ז"ל], נחלה טעות זו. ובשגגה זו נדפסו כל הנדפסים אחריה.

ראיתי כאן צורך לעורר על השמטה אשר נפלה בחלק מהכת"י של התכלאל עץ חיים, עד שכעת נהפקה היא לנחלת הכלל.

[אמנם בעריכתינו את התכלאל עץ חיים מחדש, נפלה הזכות בחלקינו לעלות על טעות זו, ולתקן שרשא במקום עליון. וכבר בחלקו הראשון [אשר יצא לאור בשנת ה'תשע"ב], הוספנו תיבת 'מהריה' שם במקומה, ושם אף הערכנו על זאת בצדקה למען יתנו לב זהה, ושוב חורנו להעיר כן בכל שאר הכרכים מזה התכלאל.]

על אף זאת, כדי שיתוקן הדבר אצל הכל, רأינו צורך להעיר על כך כאן שוב במאמר נפרד, למען יוכו בה רבים, ולא ימנעו מלamarה.]

~~~

בסדר התפילות להרמב"ם [בכת"י, וכן במהדורות פרנקל. כי בדפוסים, כבר מהפוטטים הראשונים של הרמב"ם ועד الآחرونים, קיימו והשיטו כל נוסח ברכות אלו], בברכה שנייה שקדום קריית שמע בשחרית, הנוסח בה הוא ימלוך עליינו מהריה אתה לבדך'.

ואכן בדקתי בתכאליל רבים, מן היישנים נושנים לפניי כהמש

מוזל של הכלאל זה, וכמעט שלא הועתקו ממנו שאר העתקים של הכלאל עז חיים.

~ ~ ~

ויהי רצון מלפניך ה' אוי"א, שתמלוך עליינו מהרה אתה לבדך. Amen,
בן יהי רצון.

אולם בתכלאל עז חיים כת"י קרוاني, אשר נכתב לאחר כת"י רצabi [כאשר הארכנו בזה ב"תשיבות לקושיות על התכלאל עז חיים החדש"] אשר נתרפס לאחרונה, ובעז"ה עוד נזכר בזה], כבר תוקנה שגיאה זו, ושם אכן מופיע הנוסח כבכל התיכאליל ימלוך עליינו מהרה אתה לבדך'. אלא שלא שפר

מבוא קצר

תוך כדי עיונינו ומחקרים בתרותם של אבות, נתגלו לעינינו פרטימ חדשים אודות כמה מהחכמי תימן הידועים ושאים ידועים, ופעמים שאינם גילויים חדשים אלא נתונים מודיעיים יותר ממה שנודע מוקדם לכן. דבר שיש בו כדי הבנה בדרכי אותם חכמים, ולבלתי העמיס עליהם דבר אשר לא בן.

כמו כן, נתגלו לפניינו ספרים כת"י בכתב יד קדשים של מחברי אותם הספרים, או העתקות בכתב יד קדשים, אשר יוחסו מתחילה אל זולתם או שנעלם עד עתה זכרם. ומצד'al תמנע טוב', נוסף על פרסום האמת זהה, פרסמנו ומפרסמים אנו הדברים אלו לאשורן.

בדוגמת הספר "שתי לי זתים" למהר"ד משרכי ז"ל, אשר מזה בשנתיים (או ה'תש"ג) זכינו לגלות זה הספר בכתב יד קדשו, אשר היה ידוע עד לעלייה האחרון מתימן, ופה בארץ נעלמו עקבותיו. והgem כי עתה מצוי הוא בידים פרטיות, הרי שצילומו מופיע בספרייה הלאומית בירושלים. ולמען ההגדיל תורה, תיכף לידעה, בישרנו זאת להוגי תורה ולכמה מרבני עדותינו, אשר רבתה שמחתם לגודל ידיעה חשובה זו (וראה עוד מש"כ בתכלאל ע"ח החדש, ח"ז [לסוכות], עמ' שנ"ז העירה כס"א).

ובדוגמה העתק שלוש מגילות כת"י, אשר היה מיוחס עד לא מכבר אל נכד מהר"ץ ז"ל, ולאחר בדיקה ובירור נקבע, הוכח שאינו אלא לזרינו של מהר"ץ הלא הוא מהר' צאלח ז"ל, וצילומו העלינו בكونדריס "מסכתא דמהר"ץ" (צלום מס' 2).

אף בענייני קורות חייו כמה מהחכמי תימן, כגון מהר"ץ ומהר"י צודי ומהר"ץ ועוד, שנת לדיותם ופרטיהם וענייני חייהם, בעזה"ת דקדקנו והוספנו על הידוע, באשר תמצא בן בקונדריס "מסכתא דמהר"ץ" שם בהערות (ນמצאים דרך הכותרות הערכות ב"תוכן העניינים").

עוד יש עמו כמה בירורי דברים אודות חכמים נוספים, ולעתה ראיינו לנכון להעלות תחילת מאמר זה דלהלן, אשר לו חשיבות רבה, באשר ממנו יתכן שנבין פשר תעלומה.

דבר אבנר בר נר השרוני

תוך כדי לימודי ועיסוקי במסורת אבותינו הקדושים ודרכי תורתם, ובחיבורי בני זמינו ה"ו (מבני עדתינו), נודמן לי לא אחת, לפגוש בכינוי הידוע 'אבנר בר נר השרוני', אשר כפי המפורטים ביום, מיחס כינוי זה אל אחד מגודלי חכמי תימן הידועים, הלא הוא מה"ר יחיא בשירי זל.

אמנם יש לבירר, אם כך נתפרנס כבר מזמן תקופתו. או שהניחס בן הכאים אחריו,מאייזו סיבה שהיא. אם שולחה להם כן מן העיון בספר "חכצתה השרון" החתום בראשיתו (ואף בכרבו) בשם אבנר בר נר השרוני, ובטשו נחתם על ידי הר"י בשיריו, המעיד לכאורה כי אב אחד לכולם. או גם בתחום הליקוטים המצורפים שם אחר הספר הנ"ל (עמ' 195 בנדפס, מהדורות גימאנி, התשס"ח), נכתב 'אמר המחבר הספר הנז' למלחה' וכו', אשר נראה שכוונתו בספר "חכצתה השרון" הקודם לו, והרי בסוף אלו הליקוטים חתומים מהר"ב הנ"ל.

אולם, מחמת כמה סתיירות בעניין זה אשר התעוררו אצל, נראה לי מכמה צדדים (על כל פנים לעת עתה), שאולי ואין מדובר באדם אחד, אלא בשני אנשים שונים. אם כי יתכן אמנים שהיו מקושרים באיזה קשר שהוא, הרבה ותלמיד, או לפחות בבני אותה העיר וכיוצא ב.

ה גם שאין עיתותי בעת מסוימות לחקר על כך באופן מكيف ומפורט, מכל מקום ראוי לנכון לתת כאן ראשוני פרקים בנידון, לפתח פתח עבור כל שוחר תורה ותועדה, אשר ישקוול בדעתו להרחב בזה את היריעה, להעמיד דברים על ברין, ואולי אף להסביר אבידה לבعلיה. ומייניה ומנאוי תשתיתים שמעתתא.

בהזדמנות זו, אודה ואברך לכל אותם חברים ומכירים יקרים, אשר סייעוני בעריכת מאמר זה, אם בהמצאת צילומי כתבי חשובים או בהארות והעורות נבחרות, ואף בכמה מקומות העמידוני על קו היושר. יתן ד' להם כפעלים, ובכל ירחיב גבולם. אכ"ר.

ראשית, רבים ראייתי המתנבאים בסגנון אחד (אם כי איןני יודע ראשון מיהו), אשר אבנר בר נר אתגנוי ביום שני כ"ב מנחם אב ה'תב"א ליצירה. זאת על פי הכתוב על גליון ספרו "חכצתה השרון", אתגנוי ספרא רבא אבנר בר נר השרוני يوم שני ב"ר באב י"ל שנת קע"ב. ופתרו הם, כי שנת קע"ב

הmozכרת, היא למןין שטרות. אשר על כן, עלתה פטירתו לפ' זה בשנת ה'תכ"א ליצירה הנ"ל.

אולם, אחר בדיקה בלוחות על שנת ה'תכ"א, מצאתי שתאריך כ"ב באב בשנה זו, לא יצא ביום שני אלא ביום רביעי. אמנם העירוני, שכן חל תאריך זה ביום שני לשנה שלפניה, דהיינו שנת ה'ת"ב. לפיכך, יתכן לומר ששנת ק"ב המזוכרת, אינה לשטרות אלא לחשבון אחר, או שבאמת היא טעות סופר וצ"ל שנת קע"א.

מלבד זאת, בהקדמת ספרו "חכילת השرون" כתוב בזה"ל, ואני הدل באלי עיר התלמידים רק בשנים כשחברתו ואני בן תשע עשרה שנה, לכן שאל מאת השם ית' וכו', ייחינו מיום מיום ויגענו למחוז חפזינו לחבר זה הספר ולהשלים אותו כדי לזכות כל איש מישראל וכו' עכ"ל. הנה מלשונו שם ממש, שעומד הוא בשנותיו הי"ט להחייו או קצר לאחר מכן, ומבקש מאת ה' שיחיהו לחבר זה הספר ולהשלימו, ומה זה הלשון לבארה ממש שכתב זה הספר בשעתו, קרוב לזמן חייו וגילו הנזכר שם, לא בהעתיקת המחבר לאחר זמנו. והנה בכתב' שמו [אחר הליקוטים המצויפים לאחוריו] חותם הר"י בשירiy את זמנו בשנת תתק"ע לשטרות, אשר היה שנת ה'ת"ט וחמשה הר"י בשירiy את זמנו בשנת ה'תכ"א וכפי הנ"ל, הר' ימי חייו אינם אלא ליצירה. ואם אכן נלב"ע בשנת ה'תכ"א וכפי הנ"ל, הר' ימי חייו אינם אלא עשרים ואחת שנה או מעט יותר. וזה לא יתכן, שהרי עוד קודם לכן זמן רב, מצאנו לו העתקות רבות בכתב ידו ובביבות השנה ה'ש"ע-ה'ש"פ]. על כן, מסתבר לבארה לומר, שהספר נעתק במוות שהוא על ידו, ואין זה חיבורו.

עוד צד ראייה לכך, הנה ראייתי תכלאל משנת ה'ש"מ [בשנה זו מתחילה טבלת השנים שם, ובתחילת סדר העיבור נזכרה שנת ה'רל"ג] ליצירה (כת"י ביהמ"ל 4832), אשר על עמודו הראשון נכתב כלשון זהה (במרכז העמוד בכתב אשורי ובאותיות גדולות) [...] דמן חבריא אבנר בר נר נר'ו השרוני י"ז'ו. Amenm, חסר זה התכלאל בסופו, אך שאין לדעת בפירוש מי כתבו. אך מזרת הכתב, התואם לחרבורים אחרים הנושאים את שמו של 'אבנרא' הנ"ל, יש צד לומר שהוא כתבת ידו, אך בעודו בראשית דרכו במקצוע הכתיבה. כי אין הכרח כל כך לומר שתכלאל זה קנה אותו ('אבנרא' הנ"ל) במוות שהוא לאחר זמן, לפי שדרך כלל אין דרכם של הכותבים לknوت תכלאל, מלחמת יוקר הדמים, אלא הם יכתבוهو בעצמם. גם מלשונו שם בשער התכלאל וצורת הכתב ומקום הכתיבה שם, מוכחה לבארה שאין זה התכלאל מקנה כספו, אלא הוא מעשה ידו (אמנם אחד החברים הי"ו העירוני, שנראה לו שזה התכלאל הוא בכתב אדם

אחר אשר ח'י באותו תקופה וכתב תכאליל רבים בשנת ה'ש"מ, ואף הראני דוגמת כתיבתו. אולם אחר העיון היטב בצורת הכתב של התכאליל הנ"ל, יש מקום לחלק בין אלו הכתיבות. שכן אותו כותב ידוע, כתיבתו קצר יותר מרובעת וצפופה. אך התכאלל שבחתימת 'אבנר', הכתיבה שם קצר יותר עגולה ומרוחקת).

ואמנם, לאחר זמן הגיע לידי תאג בכתיבת הרב 'אבנר' הנ"ל (סימנו בספר"ל 17482-F, ובכאן אודה לصدي ר' אליהו גמליאל הי"ו שהראני תאג זה), וגם שם כתב בן (במרכז העמוד בכתב אשורי ובאותיות גדולות) 'אני הסופר אבנر בר נר נר'ו השרון' י"ץ. ולפי זה, יש מקום לומר, שכן בר היא דרכו לכתוב בראש כל ספר שכתבו, וזהי אכן כתיבתו.

לפי זה, אםאמת בכך הוא הדבר, הייך נאמר שהר"י בשיריו נפטר בשנת ה'תכ"א או בסביבת שנה זו (שהרי בכתבי "חצצת השرون" הזכיר הר"ב את שנת ה'תיז"ט (כנ"ל), בר שודאי עוד היה חי בשנת זו), והרי מן הרחוק הוא שחיה קרוב למאה שנה או יותר. שהרי שם בתכאלל הנכתב בשנת ה'ש"מ (וחותום שמו בראשיתו), כתיבתו מiomנת בראיו לאדם הרגיל קצר בכתיבת, ולכל הפחות נאמר שהיא אז בגין עשרים, אשר לפי חשבון זה נמעא שנולד הוא בסביבות שנת ה'ש"ב. ומайдך, אין כל בר הכרח לדוחות ולומר שאין תכאלל זה בכתיבת ידו, מן הטעמים הנזכרים לעיל (ובאמת, אפשר שכתבו בראשית דרכו, קודם שנתמהה יותר בכתיבת, וכנ"ל).

אף גם זאת, בדקתי את רשות הספרים אשר נתחברו או נעתקו על ידו (מן הרישומות שנטפרטו עד היום בספרים שונים, ובפרט במבוא ל"חצצת השرون" הנדפס כנ"ל), והנה עליה בידיו, שכל הספרים אשר נכתבו בין השנים ה'שע"ג-ה'ש"פ, נחתמו בכתביו 'אבנר בר נר השרון', ושמו לא מופיע יותר לאחר שנים אלו. וכל הספרים אשר נכתבו בין השנים ה'שע"ח-ה'תיז"ט, נחתמו בשם 'חיים' בכתמי'ו אברהם אלבשידי' וכמו כן בשינויים קלימים, ובמודומני שמו לא מופיע קודם שנים אלו. בר, שאין אנו מוצאים את שמו של אבנר בר נר השרון, אחר שתנת ה'ש"פ. ואמנם, עוד קודם לשנת ה'שע"ג, מוצאים אנו שם זהה לו, 'אבנר בן חלק', עוד בשנת ה'ש"מ, בספר "המוסר" (וכדלקמן). אשר יאמր, כי לא דבר ריק הוא.

כמו כן רأיתי בהקדמת ה"ר פינחס מגורי ז"ל לספרו "ארון הברית" – אור תורה" כת"י (אוסף עלי תימן, כת"י מס' 17 [סימנו בספר"ל 109298]. ואינו מופיע בנדפס), שהעליה זהה"ל, וכמ"ש הרב אבנר בן נר השרון בספר חצצת השرون נתיב שני וכו'.

עכ"ל. ובאמת, אם היה ידוע לו שאבנر זה הוא הר"י בשיריו, ודאי היה מזכירו בשם המפורש ולא בכינויו, בנהוג. אך שם, לא הזכיר שהוא הר"י בשיריו כבבוסמוך שהזכיר להר"י ונזה ז"ל בספרו "רכב א-להים". וכך כן, הר"ד דוד גמל ז"ל בדיوانו שלו (מובא ב'התעודה מהג"ת', עמ' ר"ג) העלה לשירו של 'אבנר' הנ"ל שבראשית ספרו "חכצתת השرون" ז"ל שם, אם תנצרה אדם לتورת בוראר, זה השיר הקדוש הם בתים בנויים על דרך הסוד, סימן אבנ"ר ב"ר נ"ר השרוני" זת"ל, כתוב בספר חכצתת השرون. עכ"ל. הנה אף הוא לא הזכיר שהוא להר"י בשיריו. אתה הראת לדעת, ספר זה היה לפני אמנים במובואה לחכזה"ש שם (עמ' 28) העלה להם שייחסו ספר זה להר"יב (אמנים במובואה לחכזה"ש שם (עמ' 28) העלה לمعתק אחד של זה הספר שייחסו להר"יב, אלא שלא נודע לנו שמו כדי שנדע את זמנו. וככלקמן).

אשר על כן, נראה לי לעת זוatta, כי מה שמשמעותם ביום שהכינוי אבנר בר נר השרוני מיוחס הוא להר"י בשיריו ז"ל, אין לזה יסוד ומקור מוסמך, ואף יותר מסתבר שאינו נכון. אלא בנסיבות מדבר באדם אחר, אשר כינה את שמו כך.

ואם אכן מדבר באדם אחר, אם כן מי הוא זה ואיזה הוא אשר העליםשמו ושם חניתתו, מבלי שידעו עליו אפילו בני דורו, ובכל שכן דורות שאחריו. מלבד זאת, יש לנו לחזור, מיהו אשר קבע כן שאבנر בר נר השרוני הוא הר"י בשיריו, ובאיזה תקופה נקבע כן.

□ □

בספר "המוסר" למה"ר יחיא צ'אהרי ז"ל, מצינו לו שם המכונה הוא שני אנשים בשם מושונים, אחד בשם 'אבנר בן חלק התימני', והשני בשם 'מרדכי הצידוני'.

מדובר בשם אתה למד, שבאו אבנר בן חלק התימני, כוונתו אליו עצמו. אך מכיוון שאין יאה לאדם לספר שבחי עצמו ורוב מהללו, כאמור 'יהלך זר ולא פיך', על זאת בא שם האיש המכונה 'מרדכי הצידוני', המספר לנו את סיפורו והתפעולותיו הגדולה מאותו אבנר בן חלק התימני.

והנה, אם תתבונן בדבר, תמצא שהכינוי 'אבנר בן נר', שווה לכינוי 'אבנר בן חלק' (המכונהvr'ת את עצמו כנ"ל). שכן אותיות 'נ'ר', הן 'חלק' ממש אבנ"ר. ואכן, במחברותיו שם, מרבה לומר שהוא אבנר מאיר ב'נ'ר'.

אשר על כן, מסתבר לומר, כי זה השר המכונה 'אבנر בן נר', אינו אלא ה"ר יחיא אלצאהרי.

ואמנם, ראייתי הגהה לתלמידו של הר"י צאהרי (ראה במבוא לספר "רכב אל-להיט" עמ' 37, העורה א' ד"ה עוז), אשר העתיק (כפי המוכח מדבריו שם) לראשונה את ספרו "צדקה לדרכ" על התורה, ושם בתחילת הספר בהגהה לפرشת בראשית (איו מופיע בנדפס) כתב אותו תלמיד בזה"ל, אמרתי אני החושך לזה החיבור שחייב מורי זכריא, הנקרא פעמים אבנר ופעמים מרדי בחרובים שחיבר ולה"ב זהות"ע וכו'. עכ"ל. הנה ממה שכתב בחרובים שחיבר, מוכח שהלו השמות או לפחות אחד מהם מופיע בעוד חיבורים בלבד ספר "המוסר". ואם כן, הרי לנו עדות תלמיד בן זמנו המעד שם 'אבנר' מופיע בעוד חיבורים, דבר אשר מסייע להנחתינו שאכן 'אבנר בר נר' אינו אלא הר"י צאהרי.

□ □

אם כן, מייהו זה שקבע כי אבנر בר נר השרוני אינו אלא הר"י בשיריו?

זה מקרוב, ראייתי צילום אגרת (ברשות יידי ר' שגב מהפוד הי"ז, ותודה תנווה לו על כן) אשר נשלחה מהתיכון מאית הר"ש קורח אל ידידו יعيش ז' ראוון אלנדאוף בשנת התרצ"ב, ובין הדברים שם נכתב בזה"ל, אודות שירים וסליחות וכו'. אם יש עוד למ"ז יחיא אלצאהרי זולת מה שנכתב במחברת [זהיינו ספר המוסר. דב"ש], לא נמצא יותר. וכו'. ואודות שתי המלים הקשות הנז' במחברת מה' והם והענק שחיבר וכו', בן משמע הלשון שהוא חיבורו, אבל מעולם לא שמענו ספר בשם ענק. ולבי אומר לי, אולי רומז על ספרו חבצלת השرون, שהרי לא זכרו כאן בין חבריו. דעת אドוני, כי ספר זה חבצלת השرون, שאלו כבוד מ"ז א"מ בהיותי בן י"ג שנה, ותחלתו רמזים על אלף ביתא וכו', ואני כראויו אותו באותו מצב השקתי להעתיקו ותחילה להעתיק קצת ממנו והנה באו בעליו ולקחו אותו, והוא ספר קטן מאד ואינו נמצא עתה וכו'. עכ"ל.

אמנם, זה הרב הכותב הנ"ל, ראייתי לו באחת מהעתיקותיו אשר כתוב בספר שנים לאחר מכן, ("תכליאל קדמוניים", ה'תרה"ז, דף מ"ד ע"א), שם העללה הגהה שבראשיתה נכתב 'אמר הסופר אבנר בר נר השרוני' [לפי שהעתיקה זו היא על פי התכליאל של אותו הסופר 'אבנר' הנ"ל]. ומתחת לאותה הגהה, נכתבה הערת בזה"ל, אבנר בן נר השרוני, הוא הר' מהר"י בשיריו, בעל המחבר חבצלת השרון וס' אמריות האמונה. עכ"ל. ומתחת להערת זו, הוזכר המעתיק הנ"ל את שמו של רבו הר"י וביברכת המתים. נמצא שהמעיר הנ"ל, הוא למעשה הר"י, אשר הוא סבר ש'אבנר' הנ"ל היהו הר"י בשיריו.

אולם, שם בהמשך התכלאל (דף קפ"א ע"ב), העלה הרש"ק הערכה נוספת, אשר בסופה נחתמה בkr 'הצ' חיים ז' אברהם השרוני' ושם העיר המעתיק שכבר מכנה עצמו הר"י בשיריו ע"ש 'חכילת השרון' שחיבר). אם כן לכואורה, זה סותר את מה שכתבנו עד עתה, הנה מצינו הערכה המעודדה במפורש שאכן הר"י בשיריו הוא 'אבנר' הנ"ל, ולפיכך חתום שמו בשם 'השרוני'.

ובאמת, תמהה היה הדבר בעיני. שכן, לפי הידוע לי, לא מצאנו לו בשום מקום שהחטם כן כינויו עם פירושו שמו. אלא שפעמים חתום הספר בכינוי 'אבנر בר נר השרוני', ופעמים חתום הספר בשמו 'הצ' חיים ז' אברהם בשיריו' וכיוצא"ב. וכך שתראה כן שם בתחלת נסחיה הכתובות, העלו שם צילום דף בודד, ושם בಗליון חתום בסוף ההערכה kr 'הצעיר חיים בכמ"ז אברהם אלבשטי' נאך אני יודע אם העלו צילום דף זה מתוך הכתבי' עצמו שמננו העתיקו את התכלאל הנ"ל, או שהעלו דף זה מתכלאל אחר שלו).

אך שמעתי, שאותו תכלאל כתבי' שנכתבה בו הגתה 'אבנר' הנ"ל, ישנו בנסיבות, ואם כן יש לעיין בו. אלא שלעת עתה, מחמת טרדיות הרבנים בכמה עניינים, לא ניתן ליחסו אחריו ולבקרו.

לאחר זמן מה, דברתי עם אחד החברים לגבי זה התכלאל, ואכן אמר לי שראה צילום תכלאל זה בספרה"ל, ולדבריו ישן שם העורות בಗליונות [בחלקן] שאין בכתבאות אותו הספר אלא בכתבאה שונה, אמן נראה שהערות אלו הן להר"י בשיריו במקורן, אלא שנעתקו מתכלאל אחר שלו ע"י ספר אחר אשר הוסיפן בתכלאל זה. עכ"ד.

לא ראייתי אמן את התכלאל הנ"ל, אך נראה לי שההערות אשר נוספו בתכלאל זה מאוחר יותר, נכתבו על ידי הר"ק, אשר העתיקן מהתכלאל אחר של הר"י. והוא אשר הוסיף והעיר לנ"ל לאחר הגתה 'אבנר' שם (בדף מ"ד ע"א), שזה המגיה הוא הר"י בשיריו. ובמו כן, הוא זה שהעתיק את ההצעה הנ"ל (בפרק ע"ב), והוא זה שהחטם את שמו של הר"י בספר 'השרוני', אך אין הברה שכן חתום הר"י את שמו באותה הצעה בסידורו, שכן דרך הרבה סופרים (והר"י בכולם) להעיר הערכותיהם בסידורייהם מבלי לחתום שם בסופן [ודוקא בסידורייהם]. אך בשאר ספרים, יש מעט המזכירם שמותם. יוצא אם כן, שאין לנו כל ראייה מוכיחה, שאכן 'אבנر' הנ"ל הוא הר"י בשיריו.

אף שהר"א אלנדאף בספרו "אוצר ספרי תימן" ערך 'חכילת השרון', ייחס אף הוא ספר זה להר"י בשיריו. הנה מלשונו שם נראה שלא ראה ספר זה

כלל ושכן כתב שם שהוא ספר דקדוק כת"י על התנ"ך וגם דברי קבלה, זהה אינו), אלא ששמע (או נודע לו) על כך גם בן במציאות הר"ק הנ"ל (בנצייר שמו שם).

ואמנם, נראה שאף הרש"ק סבר מתחילה ש'אברה' זה אינו הר"י בשיריו (אלא הר"י צאהרי). אלא שלאחר זמן בעת ששמע בשם רבו או שראה בן בכתב ממוני [במופיע בכתביהם (עמ' 1392 ועמ' 1379)], אז סבר וקיבל. וכן אירע עם הראה"ן הנ"ל.

נמצא לפיה זה, שעוד זמן הר"ק הנ"ל, לא נודע שם ממחברו של הספר "חכמת השرون", ויש אמנים שסבירו כי הוא להר"י צאהרי, כפי שכותב בן מתחילה המעתיק הנ"ל. ומקרוב לשנת ה'תרצ"ב (בערך) ואילך, אחר שראה לרבו שדעתו אחרת עמו בזה, סבר וקיבל. ומהז נתפרסם הדבר כי 'אברה' זה, אינו אלא הר"י בשיריו. אלא שלפי מה שכתבנו לעיל, מסתבר שאין פרוסום זה נכון.

ובאמת, בן ראייתי גם לר' יהודה רצחבי בספרו "מעגלות תימן", אשר שם הולה צילום (עמ' 9) משנה עם פירוש להרמב"ם כת"י, ובכתב על זה 'העתקה ר' זכריה אלצאהרי'. ושם נכתב תוך הכת"י בזה"ל, הדרכן עלך מסכת שביעית, ואחל עתה בבתים בניויים אני אבנර בר נר נר"ו השורוני סימן אבנර. עכ"ל. נמצוא אם בן, שאף הוא מייחס את שם 'אבנර בר נר' להר"י צאהרי, ושם שמע בן מזקניהם. בכלל אופין זה מחזק את ההשערה שלא נתפרסם בן, אלא בדור האחרון בתימן וככ"ל (אמנם, העיר לי יידי הרב יואב פנהס הלוי נר"ו), אשר הוא שאל על זאת את מר רצחבי הנ"ל לעת זקנותו, ועונה לו שאינו זוכר אך יתכן שהוא ט"ס. ולענ"ד, לפי מה שכתבנו, נראה שאין זו טעות, אלא נראה כך קיבל זכר בעת כתיבתו הנ"ל, אך שכח זאת לעת זקנותו.

ברם, ראייתי כבר כתוב בכמה מקומות, כי בסביבות השנים ה'שמ"ה-ה'שמ"ט [למר בדאית ליה ולמר בדאית ליה], נלב"ע הר"י צאהרי. ולפיכך, ראו הם לשער עת הולדתו כשבעים שנה קודם לכן, בסביבות השנים ה'רע"ה-ה'רע"ט.

אם כן, לכוארה, הרי זה סותר למה שהוכחתנו לעיל. שכן מצאנו לאבנර בר נר השורוני, שחותם שמו על חיבורים והעתקות אף לאחר השנים ה'שמ"ה-ה'שמ"ט, ואף בשנת ה'ש"פ.

אלא גם בהנחת ידיעה זו (שנת פטירתו הנ"ל), מצאתי עוררין, ואעמיד דברים על דיוקן.

הנה מצאנו חפילה על הגאולה המיוחסת להר"י צ'אהרי (ראה "מצירות ספרותיות מתימן" עמ' קפ"ד-קפ"ה), בה מנה את הזמן הרاوي לביאת המשיח על פי הנאמר בספר ה"זוהר". ובר לשונו שם, ומדובר החכם האילתי הזה יודע, שארבעים שנה קודם הוון הנזכר (שנת ה'ת"ח), יעמוד משיח צדקינו, ותחלתן שנת ה'שס"ט הבאה עליינו לשלום. עכ"ל. ראה עוד שם בארכיות, כי��רתי כאן.

מלשונו 'הבא עליינו לשלום', נראה ברור, שעומד הוא שם בשנה שלפניה, היא שנת ה'שס"ח, ועודנו חי ושלם בגופו ונפשו.

אף ממה שאמור שם קודם 'ולא נשאר מן הששי' [דהינו אלף הששי. דב"ש] כי אם שיש מאות ול' שנה, מוכח כן שעומד בשנה ההיא, כפי חשבון היתרון ממנו עד לסופ' האלף הששי ומה שהוכיחו שם בהערה שהיא שנת ה'ש"ל, טעות היא. שא"כ היה לו לומר כי אם שיש מאות וע' שנה. פשוט. אמנם, אחר טעות זו, נמשכו רבים].

על כן, להערכתני, הר"י צ'אהרי, נולד בסביבות שנת ה'ש"ה לייצור או קצת לאחר מכן (או קצת קודם לכן). וכן הנראה, נפטר בסביבות שנת ה'ש"פ לייצור (ובכלקמן).

אחר זמן, רأיתי בספר "המוסר" מהדורות יצהרי (ה'תש"ח), בראשית המבוא שם העיר המהדייר שכבתה" שברשותו נכתב בשולי הקדמה 'חיבר אותה והוא בן ל'ז שנים זיע"א'. ולפי זה יש להניח שהחיבר ספרו זה בסביבות שנת ה'ש"מ, ואכן מזכיר שנה זו שם בספרו כמה פעמים (מחברות כ"ג, ומ"א [שם כתב כי היום ה'ש"מ לייצור], ועיי"ע שם) [ואמנם יש דעה האומרת שכחיבר את ספרו בשנת ה'שכ"ח (כדבר המהדיירים את ספרו זה), אך אין נראה כן לענ"ד].

□ □

לפי כל זה יוצא, שהר"י צ'אהרי קדם בזמן להר"י בשרי, אך נראה שהכיבורו הר"י ב (ראה ליקמן בסמוך), או לפחות ראה את כתביו אשר עשו עליו רושם רב, עד שעשו לו למורה ולדוגמא, ואף נתלמד בצורת כתיבתו לעשות כמותו, כדרךם של סופרים רבים [הנותרים לחוקות סופר ידוע מבני זמנו. כמו שתראהה כן למראנו בניה הסופר ז"ל, אשר צאצאיו נתלמדו בצורת כתיבתו. וכן אף

AIRU עם מהרי"ץ ז"ל, אשר מצאצאיו ובני זמנו נתלמדו בצורת כתיבתו בדיק מפליא, עד שרבים טועים לחשוב כי זהו כתבו).

כך שלמעשה אפשר להניח שהרי"ץ אהרי, הוא המכונה בשם אבנר בר נר השרון. ולפי זה, הוא אשר חיבר את הספר "חכלה השרון". ובאשר נתגלו זה הספר אל ידי הר"י בשיריו (שכן מצאנו לו לאבנر הנ"ל, שהעתיק משנה סדר מועד במאთא אלרחבה (ראה מבוא ל"חכלה השרון" הנדפס, עמ' 13 הערת), אשר היא עירו של הר"יב), העתקו במות שהוא לרוב חסיבותו, אך איןו לו. וכן כן, כל אותן חיבוריהם והגהות החתוםות בשם 'שرون' או 'שרון', לאחר הר"ץ אהרי הם, לא לזרתו וכך אף אם תמצא הגהות אלו בספרים שנכתבו מאוחר יותר, יתכן שנעתקו כמוות שהן מספרי, ובסופם נחתמו ע"י המעתיק בקיצור 'שרון' וכיוצא ב. בענין העתקת הגהות מהרי"ץ בספרים אשר נכתבו או נדפסו אחר זמנו, לשם בסוף אותן הגהות, נחתמו ע"י המעתיק בקיצור 'רי"ץ' וכדו').

וכן, יתכן מaad, שהרי"ץ אהרי קבוע כינויו אלו לעצמו, בהתאם לשמות ספריו. שכן בהתאם לשם ספרו "צדה לדרך", מכונה הוא 'הצדוני', לשון 'צדה' ושם בהקדמתו בכתב בזה"ל, ואחרי ראותי המאמר זהה, בטח לבי בדבריו ועזרתי ויעלו לבי להבין לי ולאבותי הצד ליום הנסעה וכו', ועל הסיבות הללו הנזכרות קראתי שם זה הספר הצד לדרך וכו'. עכ"ל (מושתק מתוך כת"ש אצל). בהתאם לשם ספרו "חכלה השרון", כינה עצמו 'שرون'. ומה שהרבה לבנות את עצמו בשם 'השרון', נראה, לפי שביאור 'שرون' הוא שפילה וראה למhari"ץ בעז חיים על פיו "אשר עין" הנאמר לאחר "סדר עובודה" ביו"כ, ד"ה שرون], ומרוב ענותנותו כינה עצמו בשם 'השפלה' וכן מצאנו לו בחיבורו הנ"ל (עמ' 87, בנדפס) שכותב 'וזני צער שפל מאד ורק בשנים').

מלבד זאת, עוד נראה לי, אם כי בהשכה ראשונה, שסגןון הכתיבה של החותם בשם 'אבנר' בחיבוריו והגחותיו, קרובה יותר לסגןון הר"ץ אהרי. ראה כדוגמא, את חתימתו על מדרש הגadol בהעתקתו (מצפונות, עמ' 195-194). גם בצורת הכתב, יש דמיון גדול ביניהם. כפי שתראה בכל הצלומים אשר נתרנסמו עד כה ואשר בהם מופיע הכינוי 'אבנר' בר נר השרון' וכגון ב"מעגלות תימן" (שם), וב"מצפונות" (שם), ועוד, ובצלומים שנתרנסמו מכתבי הר"ץ אהרי עצמו ויש מהם בספר "המוסר" מהדורות יצהרי. וכן כן חיבורו על הלכות שחיטה, ללא ספק זהו כתיב". שבן שם תוקח חיבור סוף פרק י"ג,

נכתב שם בಗליון בכתביו אותו הסופר בזה"ל, ובכבר נתפרש היטב בספרא, נעתק מוגמר חולין, כבר כתבתי אותו בספרי צדה לדרך שלו שחדשתו, דף קצ"ז ע"ב ע"ש. עכ"ל שם. הרי לך בבירור שזו הספר בכתב ידו, שכן מעיד שם על חיבורו שלו "צדה לדרך" אשר חידש הוא. ופשוטו).

אולם, המתבונן היטב בצורת הכתב של הר"י בשיריו ובצורת הכתב של הר"י צ'אהרי, יבחן שיש קצת שינוי ביניהם. מלבד זאת, כתיבתו של הר"י בשיריו, יותר מאופקת. וכתיבתו של הר"י צ'אהרי, משוחררת יותר, ולפיכך יותר מסולסלת. דבר המעיד על אופי בעלי הכתב. מכל מקום, נראה ששניהם סייגלו לעצם את דוגמת כתיבתו של הר' זכריה ב"ר סעדיה רמץאן ז"ל, אשר חי לפניהם ואף מקומו היה בעיר מעבר (צלום קולופון מכתיבת ידו מופיע באנצ'י לח"ת עמ' 589).

זאת ועוד, מקורות הספר "חכילת השרון", עולה, כי נכתב קודם התפשטות השולחן ערוץ בתימן, אשר יאמר כי הוא זה. כי בעת היותו בן י"ט שנה, עוד לא נדפס השו"ע. והרי השו"ע נדפס לראשונה, בין השנים ה'שכ"ה-ה'של"ד. ומן הנראה, הר"י צ'אהרי, הוא אשר הפיצו בתימן, לאחר ביקורו במצרים ופגישתו עם מրן הר"י קארו ז"ל (לפי המסורת).

□ □

אמנם, ניתן לכואורה ויש קצת מקום לערער על הנחתיו זו, ממה שנמצא כתוב בסוף אחד העתקים של התבלאל "עץ חיים", בזה הלשון, הגעה לידי משנה סדר מועד לרביינו רמב"ם וכוכ' מן קרא אלרחבה וכו', כת"י הר' אבנر השרוני זי"ע, ובסתופה כתוב בזה"ל, נשלהמה וכו' במאטא אלנוב וכו', לתשוקת אהרן בכג'ק מוריינו יחיא בן יעקב הידוע אלצ'אהרי וכו', והכתב אבנר בן נר השרוני. עכ"ל. עד כאן כתוב שם (ראה מבוא ל"חכילת השרון" שם).

אם אכן, לא שגה זה המעתיק ברואה, הרי לכואורה, שזו הכתוב 'אבנර', אינו הר"י צ'אהרי הידוע, אלא הוא אדם אחר. מה גם, שעדין לא ראייתי את ההגחה הנ"ל אני בעצם>.

אולם, ניתן שבהתימן הספר היה כתוב לתשוקת אהרן בן יחיא בן סעדיה' וכו', וזה המעתיק ובסוף התבלאל ע"ח הנ"ל] נוסח הקולופון, חש לבבود הר"י צ'אהרי, והוסיף לו תואר כבוד ('בכג'ק מוריינו'). ובעניין זה מצינו למעתיק ה"מסודה", שהוסיף על שמות החותמים תוארים שאינם במקור. ועיי"ע במבוא לספר "ירכב אללהים" (עמ' 32 הערכה י"א). ועל צד הדוחק, אף ניתן שאחר

הסתתרו תחת שם 'אבנر בר נר', כתוב תואר זה לעצמו, ואין דבר זה תימה, לרגיל בספרו "המוסר" (ובפרט ראה מחברות ל"ג, ל"ד, ומ"ד, וד"ל).

זאת מלבד מה שיש מן הקושי לקבל את ההנחה המפורסמת, שהוא הר"י בשיריו, מצד הסתירות והפירכות המופיעות לעיל.

■ ■

לאור כל האמור, מסתבר BIOTHER לענ"ד, שבעל הכינוי 'אבנר בר נר' השרוןוי, הוא לא אחר מאשר הר"י חייא צ'אהרי. ואם כן לבאורה, אלו יש ליחס את החיבורים החתוםים תחת כינוי זה.

אמנם, על צד הדוחק הנadol, יתכן כי היה זה אדם אחר נוסף עליהם, אולי תלמיד הר"י צ'אהרי, או אחד ממבריו ומעריציו.

אולם, יצטרך עיון נוסף, עם ראיות שאינן מופרכות, להוכיח שאכן הוא הר"י בשיריו. כי מה שחתום הר"יב, על סוף הספר "חכילת השرون", אין זאת אלא בלשון חתימת מעתק גרידא. וכן נראה מלשונו שם שכabb 'נשלמו אל' הלקוטים מהזהר וכו'. ספרא זכריא בן אברהם אלבשיiri י"ז. ולא חתוםשוב בכינוי 'אבנר', גם לא כתוב בלשון 'אני העציר' וכדו' המעיד על יוצר החיבור.

זאת ועוד, בקובץ הכת"י, הכולל כמה ספרים וביניהם החיבור הנ"ל, כפי הידוע לי לעת עתה וכי לא ראיתי עדין את קובץ הכת"י כולם, לא מופיע הכינוי 'אבנר', אלא בחיבור זה ("חכילת השرون") בלבד, לא בשאר ספרים שם, אף שגם הם בהעתקת הר"י בשיריו.

עד כאן, ממה שראיתי להעלות ולהציג לפניו ראש פרקים, מן הרשום באמתתי. להודיע ולעורר על כך, למען יתבררו ויתבהרו הדברים בסמליה. ואולי אף להסביר אבידה לבעליה, אם אכן נפתרה זאת הטעולמה.